

Qaçqınların Azərbaýcanda inteqrasiyası siyasəti üzrə yol xəritəsinə dair tövsiyələr

Mart 2018-ci il

Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası siyasəti üzrə yol xəritəsinə dair tövsiyələr

---

Mart 2018-ci il

Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz tərəfindən hazırlanıb – Avstriya Respublikası, Vyana şəhəri
Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilib

Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz

Avstriya Respublikası,
Vyana şəhəri A-1010,
Gonzagagasse 1
www.icmpd.org

Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəzin Azərbaycan Respublikasındakı Nümayəndəliyi

Bakı şəhəri, AZ 1014
Səməd Vurğun küç. 43
Dünya Biznes Mərkəzi

Bütün hüquqlar qorunur. Bu nəşrin heç bir hissəsi müəllif hüquqları sahibinin razılığı olmadan yenidən dərc edilə, təkrarlana, digər informasiya sistemlərində saxlanıla, istənilən formada və ya elektron, mexaniki, surətçixarma, yazma və ya digər vasitələrlə ötürülə bilməz.

Bu nəşr Avropa İttifaqının dəstəyi ilə hazırlanmışdır. Yalnız Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz bu nəşrin məzmununa məsuliyyət daşıyır və burada qeyd olunanlar heç bir halda Avropa İttifaqına məxsus mövqeyin ifadə edilməsi kimi qəbul olunmamalıdır.

Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz • Mart 2018-ci il

Azərbaycanda çap edilib və cildlənib.

Müəlliflər və redaktorlar

Paulina Babis

(həmmüəllif) üçüncü ölkə vətəndaşlarının Polşada inteqrasiya məsələləri üzrə ekspertdir. 2005-ci ildən etibarən o Polşa Respublikası Ailə, Əmək və Sosial Siyasət Nazirliyində qaçqınların və immiqrantların inteqrasiyası məsələləri üzrə koordinator vəzifəsində çalışır. Artıq 12 ildir ki, o Avropa Komissiyası tərəfindən idarə olunan Avropa İnteqrasiya Şəbəkəsinin daimi üzvü olmaqla yanaşı Polşada Miqrasiya Məsələləri üzrə Nazirliklərarası Komissiya nəzdində fəaliyyət göstərən immiqrantların inteqrasiyası üzrə işçi Qrupun sədridir. Xanım Babis bu sahədə işləyən beynəlxalq təşkilatlar, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT), müstəqil tədqiqatçılar, mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanları arasında əməkdaşlıq proseslərində, habelə Polşada Avropa Fondları tərəfindən maliyyələşdirilən inteqrasiya tədbirləri üzrə xərclərin proqramlaşdırılmasında və müvafiq layihələrin qiymətləndirilməsində iştirak edir. Hal-hazırda o üçüncü ölkə vətəndaşlarının Polşada inteqrasiyası üzrə yeni institusional strukturların fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyan layihəyə də rəhbərlik edir.

Karolina Qrot

(həmmüəllif) Avropa Komissiyası tərəfindən əlaqələndirilən “TEAM EUROPE” ekspertlər şəbəkəsinin üzvüdür. Artıq 7 ildir ki, o Polşanın paytaxtı Varşava şəhərində yerləşən İctimai Problemlər İnstitutunda təhlilçi və layihə əlaqələndiricisi vəzifəsində işləyir. Bundan əvvəl isə, xanım Qrot “Amnesty International” Təşkilatının Polşadakı Nümayəndəliyində və digər yerli QHT-lərdə işləyərək geniş çeşiddə təbliğat-təşviqat layihələrinin və kampaniyalarının həyata keçirilməsində iştirak edib. Hal-hazırda o üçüncü ölkə vətəndaşlarının Polşada və Avropa İttifaqının (Aİ) bir sıra ölkələrində inteqrasiyasının müxtəlif aspektlərini əhatə edən Polşa Respublikası Ailə, Əmək və Sosial Siyasət Nazirliyinin tədqiqat layihəsinə təhlilçi kimi cəlb olunub. Onun bilik və təcrübəyə malik olduğu əsas sahələr Aİ-nin sığınacaq və miqrasiya siyasətləri, Aİ vətəndaşlarının yerdəyişmələri, miqrantların təyinat ölkələrində ictimai həyatda iştirakı, Polşa vətəndaşlarının emiqrasiyası, xarici əmək bazarlarındakı vəziyyəti və təyinat ölkələrində yerli cəmiyyətlər tərəfindən nə cür qəbul edilməsi məsələləri ilə əlaqədardır.

Violeta Vaqner

(redaktor), “MOBILAZE” Layihəsinin koordinatoru, beynəlxalq hüquq üzrə mütəxəssis, miqrasiya və sığınacaq sahəsində dövlət orqanları ilə 10 illik praktiki iş təcrübəsinə malikdir. 2011-ci ildən etibarən xanım Vaqner MSİBM-in Şərqi Avropada və Cənubi Qafqazda miqrasiya məsələlərinə dair layihələrinə rəhbərlik edir.

Elnur Nəsimov

(redaktor) “MOBILAZE” Layihəsinin Milli rəhbəri 2002-ci ildən etibarən insan hüquqları hüququ üzrə magistr dərəcəsinə malikdir, 2007-ci ildən isə siyasi elmlər namizədidir. 2003-cü ildən başlayaraq cənab Nəsimov qaçqın, məcburi köçkün və miqrant hüquqlarının müdafiəsi sahəsində çalışır və Azərbaycanda, Əfqanıstanda və Mərkəzi Asiya ölkələrində işlədiyi zaman zəngin təcrübə əldə edib. 2012-ci ildən etibarən o MSİBM-də işləyir.

Ekaterina Belukova

(redaktor), “MOBILAZE” Layihəsinin kiçik müşaviri, 2012-ci ildə Vyana və Leypsiq Universitetlərinin Birgə Qlobal Araşdırmalar Magistrurasını bitirib. 2013-cü ildə Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatındakı (BMqT) fəaliyyətini yekunlaşdırdıqdan sonra MSİBM-ə işə qəbul edilib və qanuni miqrasiya məsələlərinə xüsusi diqqət ayırmaqla miqrasiya siyasəti və potensialların artırılması layihələrində çalışır.

Minnətdarlıq

“MOBILAZE” Layihəsinin heyəti Azərbaycandakı layihə tərəfdaşlarına, xüsusən də Dövlət Miqrasiya Xidməti Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsinə, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Məşğulluq Siyasəti və Demografiya Şöbəsinə, Təhsil Nazirliyinə, Xarici İşlər Nazirliyinə, Dövlət Sərhəd Xidmətinə, habelə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığına (BMTQAK) öz dərin minnətdarlığını bildirir.

Bu hesabatın hazırlanması, yoxlanması və aidiyyəti tərəflər arasında paylanması işi “MOBILAZE” Layihəsinin Vyana və Bakı şəhərlərindəki heyəti tərəfindən təmin olunmuşdur.

Mündəricat

İxtisarlar	6
Giriş	7
1. İnteqrasiya prosesinin əsas xüsusiyyətləri	13
1.1 İnteqrasiya nə deməkdir?	13
1.2 İnteqrasiya əvəzinə marginalizasiya təhlükəsi	14
1.3 Sosial birlik - inteqrasiya prosesinin təkmilləşdirilməsi yolu	14
2. Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası üçün əsas sahələr	17
2.1 Qaçqınların Azərbaycanda mənzil təminatı	17
2.1.1 Mənzil təminatı: qısa təsvir	17
2.1.2 Mənzil təminatı: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və çətinliklər	17
2.1.3 Mənzil təminatı: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər	18
2.2 Qaçqınların Azərbaycanda təhsil almaq imkanları	20
2.2.1 Təhsil almaq imkanları: qısa təsvir	20
2.2.2 Təhsil almaq imkanları: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və çətinliklər	21
2.2.3 Təhsil almaq imkanları: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər	22
2.3 Qaçqınların Azərbaycanda əmək bazarına çıxış	24
2.3.1 Əmək bazarına çıxış imkanları: qısa təsvir	24
2.3.2 Əmək bazarına çıxış imkanları: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və çətinliklər	25
2.3.3 Əmək bazarına çıxış imkanları: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər	26
2.4 Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi və qəbul edən cəmiyyətin potensialının artırılması	28
2.4.1 Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi: qısa təsvir və Azərbaycandakı mövcud vəziyyət	28
2.4.2 Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər	28
3. Fərdi inteqrasiya proqramları	31
3.1 Fərdi inteqrasiya proqramları: giriş	31
3.2 Fərdi inteqrasiya proqramları: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət	31
3.3 Fərdi inteqrasiya proqramları: yaxşı təcrübə	33
3.4 Fərdi inteqrasiya proqramları: gələcək inkişaf üçün tövsiyələr	33
4. Sektorlararası əməkdaşlıq	35
4.1 Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası üzrə mövcud institusional çərçivə	35
4.2 Qaçqınların inteqrasiyası üzrə sektorlararası əməkdaşlıq sahəsində yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər	36
Yekun	39
Ədəbiyyat	41
ƏLAVƏ I	43
ƏLAVƏ II	47

İxtisarlər

ACM	Portuqaliyanın Ali Miqrasiya Komissarlığı
AI	Avropa İttifaqı
AIN	Avropa İttifaqının Nümayəndəliyi
AR	Azərbaycan Respublikası
ASAN	Azərbaycan Xidmət və Qiymətləndirmə Şəbəkəsi
AŞM	Anlaşma Memorandumu
AİSK	Avropa İqtisadi və Sosial Komitəsi
AZN	Azərbaycan Manatı
BMqT	Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı
BMTQAK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı
BQXK	Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi
DMX	Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti
ƏƏSMN	Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
FİP	Fərdi inteqrasiya proqramı
XİN	Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi
iim	İmmiqrantların İnteqrasiyası Modeli
İQ	İşçi Qrupu
QHT	Qeyri-hökumət təşkilatı
MK	Məcburi köçkün
MQ	Mənzil qərargah
MOBILAZE	Aİ-nin maliyyə dəstəyi ilə MSİBM tərəfindən həyata keçirilən “Azərbaycanla yerdəyişmələr üzrə tərəfdaşlığın həyata keçirilməsinə dəstək” Layihəsi
MSİBM	Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz
MYQY	Miqrasiyaya və Yerdəyişməyə Qlobal Yanaşma
RF	Rusya Federasiyası
TN	Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
USAID	Amerika Birləşmiş Ştatları Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
ÜD	Üzv dövlətlər
YT	Yerdəyişmələr üzrə Tərəfdaşlıq

Bu yol xəritəsi “Azərbaycanla yerdəyişmələr üzrə tərəfdaşlığın həyata keçirilməsinə dəstək (MOBILAZE)” Layihəsi çərçivəsində işlənib hazırlanmışdır. Layihə milli miqrasiya siyasətinin inkişaf etdirilməsi və tətbiq edilməsi üçün hökumətin potensialının gücləndirilməsi məsələlərinə, o cümlədən beynəlxalq himayə benefisiarlarının inteqrasiyası ilə bağlı sahələrə¹ xüsusi diqqət yetirməklə Aİ ilə Azərbaycan Respublikası arasında Yerdəyişmələr üzrə Tərəfdaşlığın (YT) həyata keçirilməsini dəstəkləmək məqsədi daşıyır.

2013-cü ilin dekabr ayında “Avropa İttifaqı, Avropa İttifaqının iştirakçı üzv dövlətləri və Azərbaycan Respublikası arasında yerdəyişmələr üzrə tərəfdaşlıq barədə” Birgə Bəyannamə imzalanmışdır.² “MOBILAZE” Layihəsi YT-nin həyata keçirilməsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının nail olduğu davamlı irəliləyişin məntiqi nəticələrindən biridir. Miqrasiya idarəçiliyi sahəsində birgə prioritetləri nəzərə alaraq MSİBM Azərbaycan Respublikasının miqrasiya idarəçiliyi məsələləri ilə məşğul olan dövlət orqanları ilə və Aİ üzv dövlətlərini (ÜD) təmsil edən icraçı tərəfdaşlarla yaxından əməkdaşlıq etməklə sözügedən layihə üzrə təklifi işləyib hazırlamışdır (həmin icraçı tərəfdaşlar aşağıda sadalanır).

Hal-hazırda Aİ-nin 7 üzv dövlətindən olan 9 icraçı tərəfdaşla birgə MSİBM tərəfindən həyata keçirilən 36 aylıq “MOBILAZE” Layihəsinin icrasına 2016-cı il yanvarın 15-də başlanmışdır. Həmin icraçı tərəfdaşlar bunlardır: Bolqarıstan Respublikası Əmək və Sosial Siyasət Nazirliyi, Çexiya Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi, Latviya Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Vətəndaşlıq və Miqrasiya Məsələləri İdarəsi, Litva Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Miqrasiya İdarəsi və Dövlət Sərhəd Mühafizəsi Xidməti, Niderland Krallığı Təhlükəsizlik və Ədliyyə Nazirliyinin İmmiqrasiya və Naturalizasiya Xidməti və Repatriasiya və Deportasiya Xidməti, Polşa Respublikası Daxili İşlər və Administrasiya Nazirliyi və Slovakiya Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Miqrasiya İdarəsi.

Layihənin əsas məqsədi YT çərçivəsində müəyyən edilmiş miqrasiya siyasətinin müxtəlif sahələrini, xüsusən də qanuni miqrasiya və yerdəyişmələr, qanunsuz miqrasiyaya qarşı mübarizə, sığınacaq siyasəti və miqrasiyanın inkişafa müsbət təsiri sahələrini dəstəkləməkdən ibarətdir.

Layihənin 5 komponenti üzrə xüsusi məqsədlər bunlardır:

- Azərbaycan Respublikası Hökumətinin monitorinq etmə, təhlil aparma və proqnozlaşdırma potensiallarını, habelə miqrasiya siyasətinin inkişaf etdirilməsi işini təkmilləşdirmək (Komponent 1);
- Azərbaycandan və Azərbaycana qanuni əmək miqrasiyası proseslərinin və ticarətlə bağlı yerdəyişmələrin idarə olunması işini gücləndirmək və əhalinin Aİ ilə Azərbaycan Respublikası arasında yerdəyişmələrlə bağlı maarifləndirilməsini artırmaq (Komponent 2);
- Sənədlərin təhlükəsizliyi sahəsində Azərbaycan Respublikası dövlət orqanlarının bacarıqlarını artırmaq (Komponent 3);
- **Milli sığınacaq siyasətini Aİ standartlarına və beynəlxalq standartlara uyğun işləyib hazırlamaq və həyata keçirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası dövlət orqanlarının potensiallarını gücləndirmək (Komponent 4);**

1 “MOBILAZE” Layihəsinə uyğun olaraq yol xəritəsində əsas diqqət məcburi köçkünlərə və Azərbaycanda daimi yaşamaq üçün müraciət edən əcnəbilərə deyil, qaçqınlara yetirilir.

2 https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/international-affairs/global-approach-to-migration/specific-tools/docs/mobility_partnership_of_azerbaijan_en.pdf

- Geri qayıdan vətəndaşların (könüllü qayıdanların və readmissiya edilmiş qeyri-qanuni miqrantların) davamlı reinteqrasiyasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası mərkəzi və regional dövlət orqanlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının potensiallarını gücləndirmək (Komponent 5).

Yol xəritəsi davamlı tədqiqat və aşağıda göstərilən digər tədbirlər əsasında işlənib hazırlanmışdır:

- Qüvvədə olan qanunvericiliyin və mövcud statistik məlumatların təhlili;
- Əsas əlaqədar tərəflərlə görüşlər zamanı aparılmış müzakirələr və 2017-ci ilin iyun ayında "MOBILAZE" Layihəsi çərçivəsində Bakı şəhərində keçirilmiş Qaçqınların inteqrasiyasına dair Seminardan irəli gələn nəticələr;³
- 2017-ci ilin oktyabr ayında həmmüəlliflərin Azərbaycana işgüzar səfəri zamanı aidiyyəti hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının əməkdaşları ilə keçirilmiş görüşlər. Həmin səfər zamanı Dövlət Miqrasiya Xidmətinin (DMX), Təhsil Nazirliyinin (TN), Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin (ƏƏSMN), BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyinin, MSİBM-nin, "Həyat" Beynəlxalq Humanitar Təşkilatının əməkdaşları ilə, habelə Azərbaycanda miqrantların və qaçqınların məsələləri ilə məşğul olan vəkillərlə görüşlər keçirilmişdir.

Yol xəritəsində öz əksini tapmış tövsiyələr qaçqınların bir sıra sahələrdə inteqrasiyası ilə əlaqədar aşağıda göstərilən əsas məsələləri nəzərdə tuturlar:

- Qaçqınların Azərbaycanda təhsil almaq, mənzillə təmin olunmaq və əmək bazarına çıxmaq imkanlarını;
- İnteqrasiya siyasətinin işlənib hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi sahəsində sektorlararası əməkdaşlığı;
- Qaçqınlar üçün fərdi inteqrasiya proqramlarını;
- Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsini və qəbul edən cəmiyyətlərdə maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsini.

Bundan başqa, yol xəritəsi Azərbaycanda sığınacaq almış şəxslər üçün yerli inteqrasiya proqramlarının işlənib hazırlanması və gələcəkdə inkişaf etdirilməsi məsələlərinin mümkün həlli yollarını özündə əks etdirir. Eyni zamanda, dayanıqlı inteqrasiya modelini təşkil etmək məqsədilə qanunvericilik bazasının və institusional mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsi üçün yol xəritəsində bir sıra tövsiyələr verilir.

Bu sənəd inteqrasiya siyasətinin Azərbaycanda işlənib hazırlanması, formalaşdırılması, həyata keçirilməsi və imkan daxilində qiymətləndirilməsi məsələlərinə cavabdeh olan dövlət orqanları və aidiyyəti təşkilatlar üçün nəzərdə tutulub. Həmin orqanlar və təşkilatlar mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanlarından, BMTQAK, BMqT, MSİBM, "Həyat" Beynəlxalq Humanitar Təşkilat kimi beynəlxalq və hökumətlərarası təşkilatlardan ibarətdir. Eyni zamanda, buraya Azərbaycanın hakimiyyət orqanları ilə əməkdaşlıq edən müstəqil (və QHT-ləri təmsil edən) ekspertləri və praktikləri də aid etmək olar.

Azərbaycan hökuməti məcburi köçkünlərin (MK), qaçqınların, geri qayıdan qaçqınların, sığınacaq axtaranların, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və bu səpkidən olan başqa şəxslərin himayə və yardımla təmin olunması sahəsində BMTQAK-la və digər humanitar təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Başqa ölkələrin çoxunda olduğu kimi Azərbaycanda da verilən qaçqın statusu MK statusundan fərqlənir. (Hüquqi nöqtəyi-nəzərdən və bu sənədin məqsədləri üçün) qaçqın vətəndaşı olduğu ölkədən kənarında olan və

---

3 2017-ci il iyunun 29-30-da Bakı şəhərində keçirilmiş Qaçqınların inteqrasiyasına dair Seminarın Hesabatı daha ətraflı informasiya ilə tanış olmaq üçün əlavə I-də verilir.

Azərbaycanda sığınacaq təmin olunmuş şəxsdir. MK isə öz daimi yaşayış yerini tərk etməyə məcbur olan, lakin beynəlxalq səviyyədə tanınmış dövlət sərhədini keçməyən şəxsdir. “MOBILAZE” Layihəsinə uyğun olaraq yol xəritəsində əsas diqqət MK-lara və ya Azərbaycanda digər səbəblərə görə daimi və yaxud müvəqqəti yaşamaq üçün müraciət edən əcnəbilərə deyil, yalnız bu ölkədəki qaçqınlara yetirilir. Bununla belə, MK-larla bağlı problemlərin artıq mövcud olan həlli yolları əsasında qaçqınlara aid hansısa tövsiyələr vermək mümkündür, qaçqınların inteqrasiyası üçün yeni tədbirlər təklif edildikdə isə qeyd olunan problemlərin həlli istiqamətində tətbiq olunmuş mexanizmlərdən bir əsas kimi istifadə etmək vacibdir.

Vahid Miqrasiya Məlumat Sistemi vasitəsilə müəyyən edilib ki, 2016-cı il ərzində 1.143.951 nəfər olmaqla əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ölkə ərazisinə 2.242.783 girişi və 1.137.351 nəfər olmaqla ölkə ərazisindən 2.242.788 əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxsin çıxışı qeydə alınıb. 672.337 əcnəbi olduğu yer üzrə qeydiyyatla alınıb, 51.710 nəfərə müvafiq yaşama icazələri verilib, verilən və müddəti uzadılan iş icazələrindən ilin son gününə qüvvədə olanların sayı 9.480 nəfər olmuşdur.⁴ 2017-ci il sentyabrın 1-nə 9.858.860 nəfər təşkil edən ölkə əhalisinin sayı ilə müqayisədə bu çox böyük rəqəmlərdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, 2017-ci ilin əvvəlindən Azərbaycan əhalisinin sayı 48.879 nəfər və ya 0,5% artıb.⁵ Bununla belə, ölkədə sığınacaq üçün müraciət etmiş (və qaçqın statusu almış) şəxslərin sayı elə də çox deyil.

2017-ci ilin son gününə Azərbaycan Respublikası ərazisində 44 (ailə üzvləri ilə birlikdə 67 nəfər) əcnəbi qeydiyyatda olmuşdur. Onlardan 34-ü (ailə üzvləri ilə birlikdə 45 nəfər) əcnəbi İran İslam Respublikası, 8 (ailə üzvləri ilə birlikdə 20 nəfər) əcnəbi Əfqanıstan İslam Respublikası, 1 (ailə üzvləri ilə birlikdə 1 nəfər) əcnəbi Pakistan İslam Respublikası, 1 (ailə üzvləri ilə birlikdə 1 nəfər) əcnəbi Ermənistan Respublikası vətəndaşıdır. Onlardan 18 nəfəri qadın, 49 nəfəri kişidir. 8 nəfərin yaşı 18-dən (3 nəfər 6 yaşadək) azdır. Bu qrupa aid olan şəxslər ixtisasca əsasən mühəndis, jurnalist, müəllim, İT mütəxəssisi və tərcüməçidir və hal-hazırda onlardan bir neçəsi öz sahəsi üzrə işləyir. Statusu dövlət tərəfindən tanınmış qaçqınlar əsasən ticarətçi, inşaatçı, ev qulluqçusu və müəllim işləyib.⁶

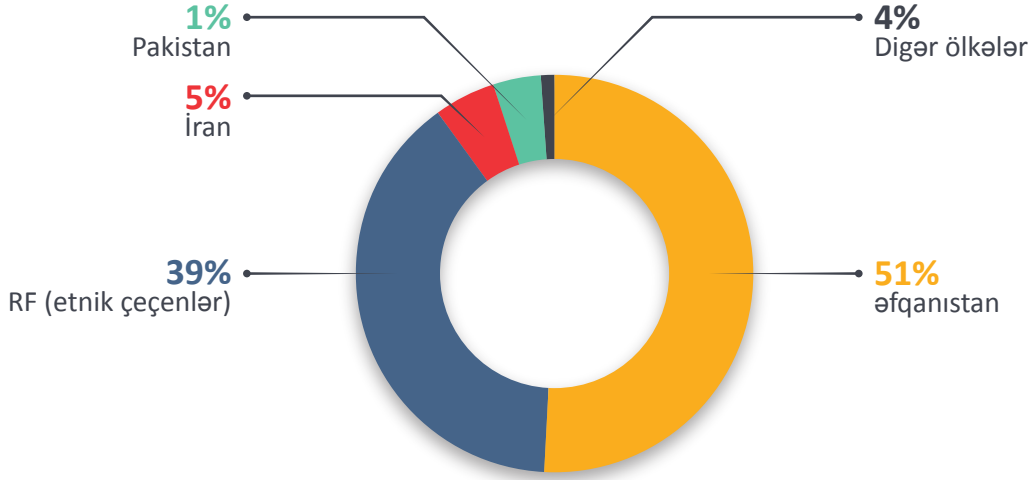
BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən qeydiyyatla alınmış qaçqınların ən böyük qrupunu Əfqanıstan vətəndaşları təşkil edir ki, onların da ümumi sayı 568 nəfərdir. Rusiya Federasiyasından gəlmiş və ümumi sayı 428 nəfərə bərabər olan etnik çeçenlər ikinci böyük qrupu təşkil edirlər. Bu iki əsas qrupdan sonrakı yerlərdə İrandan olan 52, Pakistandan isə 16 nəfər qaçqın, habelə başqa ölkələrlə yanaşı İraqdan, Suriyadan və Ukraynadan gəlmiş çox az sayda qaçqınlar qərarlaşıb. BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyinin mandatına əsasən qaçqın kimi müəyyən edilmiş 18 və ya daha çox yaşlı olan şəxslərin ümumi sayı 1.110 nəfər təşkil edir. Onlardan 665 nəfəri kişi, 445 nəfəri isə qadındır. Bununla yanaşı, yaşı 18-dən az olan qaçqınların ümumi sayı 385 nəfərdir. Bu qrupa aid olan qaçqınların 204 nəfəri oğlan, 181 nəfəri isə qızıdır. Məktəbli yaşında olan 266 uşaq müvafiq olaraq 1-10-cu siniflərdə təhsil alır, 119 uşaq isə kiçik yaşdadır (onların 6 yaşı tamam olmayıb). Təhsili barədə məlumat vermiş (18 yaşından yuxarı olan) 670 nəfər qaçqından 64-ü heç zaman təhsil almayıb, 113 nəfəri Ali təhsillidir və ya magistratura pilləsində təhsil alıb, 314 nəfəri orta, 179 nəfəri isə ibtidai təhsillidir və ya qeyri-formal təhsil alıb.

4 Şərq Tərəfdaşlığı Miqrasiya və Sığınacaq Panelinin saytında mövcud olan məlumatlar: <http://eapmigrationpanel.org/en/news/migration-related-statistics-azerbaijan-2016>

5 Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları: <https://www.azstat.org/MEsearch/details?lang=en&type=2&id=191&departament=11>

6 Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti tərəfindən təqdim olunmuş məlumatlar.

Diaqram 1: BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən qeydiyyatata alınmış qaçqınların mənşə ölkələri

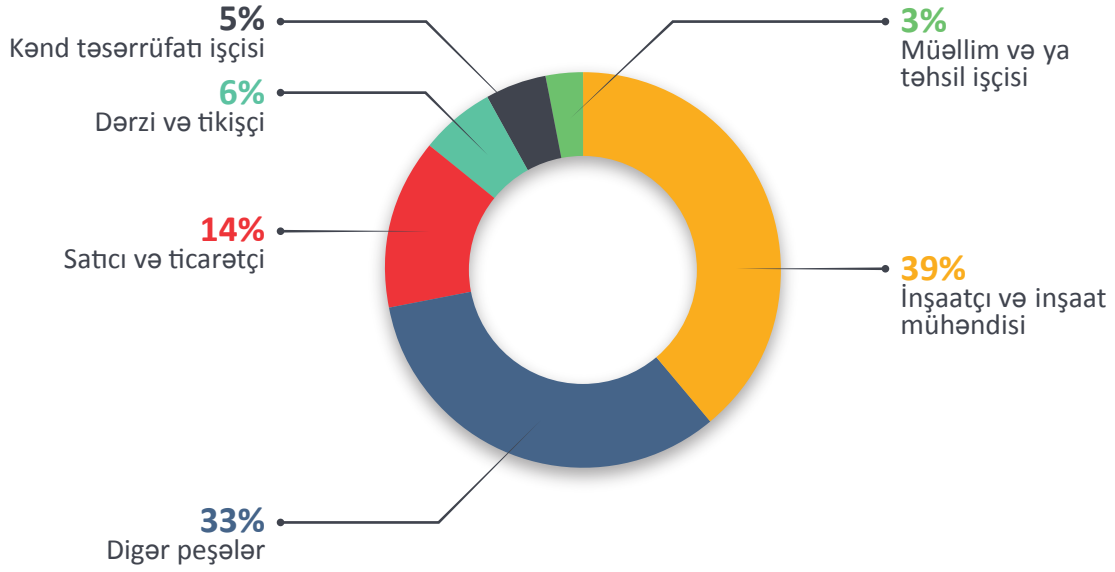
Mənbə: BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi, 2017-ci il.

Qaçqınların əksəriyyətinin Azərbaycanda yaşama müddəti orta hesabla 7 il təşkil edir. Çeçenlər, iranlılar, iraqılılar və əfqanlar Azərbaycanda daha uzun müddət ərzində yaşayan 4 qrupu təşkil edirlər: çeçenlərin bu ölkədə yaşama müddəti orta hesabla 14, iranlı və iraqılıların 13, əfqanların isə 10 il təşkil edir.

Əsas peşə və ya məşğulluq səviyyəsinə gəldikdə, BMTQAK-a öz peşə fəaliyyəti barədə məlumat vermiş 805 nəfər şəxs 312-si inşaatçı və inşaat mühəndisi olub. 112 nəfər qaçqın satıcı və ticarətçi işləyib. 51 nəfər dərzi və ya tikijçi işləyib, 38 nəfər kənd təsərrüfatı sektorunda çalışdığını bildirib, 26 nəfər isə müəllim və ya təhsil işçisi olduğunu bəyan edib. Qalanları mühasib, dövlət qulluqçusu, hərbiçi və ya jurnalist kimi işlədiyini qeyd edib. Sözügedən 805 nəfər qaçqından yalnız 404-ü sığınacaq aldığı ölkədə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olduğunu bildirib (baxmayaraq ki, onlar qanuni əmək müqaviləsinə malik deyillər).⁷

⁷ BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən təqdim olunmuş məlumatlar.

Diaqram 2: BMTQAK-ın mandatına əsasən Azərbaycanda qaçqın hesab olunan şəxslərin əsas peşələri

Mənbə: BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi, 2017-ci il.

Ötən 23 il ərzində qaçqınların və MK-ların problemlərini həll etmək üçün Azərbaycan hökuməti tərəfindən 6,1 milyard manat (3,47 milyard ABŞ dolları) sərf olunub.

Azərbaycanda statusu dövlət tərəfindən tanınmış qaçqınların (63 nəfər) və BMTQAK-ın mandatına əsasən qaçqın hesab olunan şəxslərin (qeyd olunan 63 qaçqın da daxil olmağa 1.400 nəfər) sayı arasında fərqə baxmayaraq xüsusilə çətinliklərin müəyyən edilməsi və gələcək üçün tədbirlərin təklif olunması nöqteyi-nəzərindən bu yol xəritəsində hər iki qrupa aid qaçqınlar əhatə olunur.

İnteqrasiya prosesinin əsas xüsusiyyətləri

1

1.1 İnteqrasiya nə deməkdir?

BMTQAK-ın İcraiyyə Komitəsinə əsasən *qaçqınların inteqrasiyası qarşılıqlı əlaqədə olan üç fərqli aspektdən - hüquqi, iqtisadi və sosial-mədəni aspektlərdən təşkil olunmuş və ardıcıl şəkildə həyata keçirilən kompleks bir prosesdir.*⁸ Daha konkret desək hesab olunur ki, qaçqınların inteqrasiyası bütün əlaqədar tərəflərin səylərini tələb edən dinamik, çoxşaxəli və iki istiqamətli inkişaf deməkdir. Bir tərəfdən bu, qaçqınların öz milli mədəni özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamaqla qəbul edən cəmiyyətlərə uyğunlaşmaq üçün, digər tərəfdən isə cəmiyyətlərin və dövlət təşkilatlarının qaçqınları qəbul etmək və bununla bağlı cəmiyyətlər daxilində əmələ gələn ehtiyacları ödəmək üçün hazır olmalarını nəzərdə tutur.

(Azərbaycandakı tərəfdaşlar üçün təcrübəsi maraqlı olacaqdır) Aİ-yə gəldikdə, Aİ Şurasının “İmmiqrantların Avropa İttifaqında inteqrasiyası siyasətinə” dair 2004-cü il 19 noyabr tarixli Qərarı qeyd edilməsi tələb olunan vacib bir sənəddir. Bu sənədə uyğun olaraq immiqrantların Aİ-də inteqrasiyası siyasəti üçün ümumiləşdirilmiş əsas prinsipləri müəyyən etmək məqsədilə inteqrasiya hansısa tədbirlərin statik bir nəticəsi deyil, qarşılıqlı adaptasiyanı nəzərdə tutan dinamik, uzunmüddətli və davamlı proses kimi nəzərə alınmışdır.⁹ Yuxarıda qeyd olunduğu kimi bu proses yalnız immiqrantların və onların övladlarının deyil, cəmiyyətin hər bir üzvünün iştirakını tələb edir. İnteqrasiya prosesi məskunlaşdıqları yeni ölkə ilə əlaqədar müəyyən hüquq və vəzifələri olan miqrant kişilərin və qadınların bu ölkəyə adaptasiyasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda, qəbul edən ölkə immiqrantların iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi həyatda hərtərəfli iştirakı üçün müvafiq şərait yaratmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq həm immiqrantların, həm də qəbul edən ölkənin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrinin dəqiqliklə müəyyənləşdirilərək təmin olunması zəruridir.

Şübhəsiz, immiqrantların qəbul edən ölkənin həyatında əsas iştirakının ümumi müvəffəqiyyətini müəyyənləşdirən **məşğulluq** amili səmərəli inteqrasiya prosesinin əsas hissəsi hesab olunur. Eyni zamanda, bu amil immiqrantların qəbul edən ölkəyə verdikləri töhfələri daha da görünən edir. **Qəbul edən ölkənin dili, tarixi, mədəniyyəti və adət-ənənələri barədə əsas biliklər** inteqrasiyanın ayrılmaz hissəsi hesab olunduğundan bu cür bilikləri əldə etmək məqsədilə immiqrantlar üçün müvafiq şəraitin yaradılması uğurlu inteqrasiya baxımından çox vacibdir. Bundan başqa, immiqrantların, xüsusən də onların övladlarının qəbul edən ölkənin sosial sahələrində daha fəal iştirakını təmin etmək məqsədilə **təhsil** məsələlərinə də əlahiddə diqqətin yetirilməsi önəmlidir. Nəhayət, **immiqrantların əlaqədar təşkilatlara, habelə dövlət və özəl sektorlarının məhsullarına və xidmətlərinə** ölkə vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə və ayrı-seçkiliyə yol vermədən **çıxışının** təmin edilməsi daha yaxşı inteqrasiyanın əsasını təşkil edən vacib amildir.¹⁰

8 BMTQAK-ın İcraiyyə Komitəsinin 56-cı sessiyasına dair hesabatı. “<http://www.unhcr.org/excom/excomrep/434d119f2/report-fifty-sixth-session-executive-committee-high-commissioners-programme.html>” saytında mövcuddur.

9 Aİ Şurasının 2014-cü il noyabrın 19-da Brüssel şəhərində keçirilmiş Ədliyyə və daxili işlər məsələləri üzrə 2.618-ci İclasına dair 14615/04 nömrəli Press-relizi (Press 321). “http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/82745.pdf” saytında mövcuddur.

10 Yuxarıda göstərilən mənbə.

1.2 İnteqrasiya əvəzinə marginalizasiya təhlükəsi

Yuxarıda vurğulandığı kimi uğurlu inteqrasiya davamlı şəkildə həyata keçirilən bir prosesdir. Burada ən vacib məsələ bu prosesin çoxlu sayda müxtəlif sahələri, məsələn təhsil, məşğulluq, sahibkarlıq və mədəniyyət sahələrini əhatə etməklə fərqli kontekstlərdə həyata keçirilməsindən ibarətdir. Beynəlxalq himayə benefisiarlarının inteqrasiyası nöqtəyi-nəzərindən də belə bir yanaşmanın tətbiqi olduqca əhəmiyyətlidir. İnteqrasiya tədbirlərindən imtina qaçqınların **marginalizasiyasına və sosial cəhətdən təcrid olunmasına** gətirib çıxarır. Qaçqınların sosial cəhətdən təcrid olunması hər iki qrup – qaçqınlar və yerli əhali üçün çoxsaylı mənfi fəsadlar yarada bilər. Bununla əlaqədar olaraq qaçqınlar arasında asanlıqla tanınan marginalizasiyanın xüsusiyyətlərini müəyən etmək lazımdır. Alimlər marginalizasiyanı bu cür xarakterizə edirlər: *səlahiyyətlərin olmaması və qərar qəbuletmə prosesindən kənarda qalma; hüquqların az, ödəliklərin isə çox olması; seçimin az, məhdudluqların isə çox olması; iqtisadi imkanların və maddi vəziyyətin aşağı olması; təhsil, məşğulluq və istirahət imkanlarının az olması; sosial təzyiqlərin və böhranların fəsadlarına daha çox məruz qalma; hüquqi diskriminasiya; sosial stigmatizasiya və ayrı-seçkilik təcrübəsi.*¹¹

Marginalizasiyanın əsas xüsusiyyətləri marginalizasiyaya məruz qalmış qrup tərəfindən ifadə olunan hisslər və münasibətlərlə əlaqəlidir. Buraya məhrumiyət (ehtiyacların ödənilməməsi), təhlükə, məyusluq (ağressivliklə nəticələnən gərginlik), kənarlaşma (özündə qapanma), həyatın uğursuz olması və buna görə özünü ittiham etmə, insanın öz həyatına nəzarət etmək iqtidarında olmaması, bədbinlik, gələcəklə bağlı qorxu hisslərini, habelə taleyin hökmünə və başqalarının qərarlarına təslim olma meylini aid etmək olar.

Marginalizasiyaya məruz qalmış qrup daxilində müşahidə olunan bu cür hisslərin və münasibətlərin fəsadları kimi apatiyanı, iştiraksızlığı, passivliyi, absenteizmi, hedonizmi, konsyumerizmi, başqalarına inamın olmamasını, itaətkarlığı, individualizmi, həqiqətdən uzaqlaşmanı, alkoholizmi, narkomaniyanı, hətta ekstremizmi, terrorçuluğu və zorakılığı göstərmək olar.¹²

Bütün bunları nəzərə alaraq qaçqınlarla əlaqədar hətta qısamüddətli siyasətlərdə inteqrasiya tədbirlərinin nəzərdə tutulmaması tez və ya gec sosial problemlərin və qeyri-stabilitəyin yaranmasına gətirib çıxaracaq.

1.3 Sosial birlik - inteqrasiya prosesinin təkmilləşdirilməsi yolu

---

İnteqrasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün ən rentabelli strategiya **sosial birliyə** əsaslanan cəmiyyətin inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur. Qəbul edən ölkə qaçqınların inteqrasiyasından özü üçün hansı müsbət nəticələri hasil edə bilər? Düzgün formalaşdırılmış inteqrasiya siyasəti vasitəsilə yuxarıda təsvir olunan mənfi fəsadların qarşısını almaq mümkündür. Qəbul edən ölkədə cəmiyyətə uyğunlaşan qaçqınlar onun ayrılmaz hissəsi hesab olunur və ölkə iqtisadiyyatında böyük pay sahibi olmaq imkanı əldə edirlər. Onlar müstəqil olmaq və yeni həyata başlamaq istəyirlər. İnteqrasiya siyasətləri qaçqınlara bu işdə kömək göstərmək və bütün aidiyyəti tərəflərin belə bir müsbət inteqrasiya prosesindən faydalanmasına şərait yaratmaq məqsədi daşmalıdır.

Lakin inteqrasiyanın məqsədlərinə nail olmaq heç də asan iş deyil və bu cür prosesdə iştirak edən bütün tərəflər bunun üçün çoxlu səy göstərməlidirlər. Səmərəli inteqrasiya siyasəti üçün nəzərdə tutulan tədbirlər düzgün düşünülməlidir və qəbul edən ölkənin institusional, maddi və sosial imkanlarına, habelə qaçqınların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmalıdır. İnteqrasiya tədbirlərinin sistemli şəkildə işlənib hazırlanması adətən qanunvericilikdə dəyişikliklərin aparılmasını və yeni çağırışlara hazır olmağı tələb edir. Bunun üçün ilk növbədə belə bir sualı cavablandırmaq düzgün olardı: hansı məqsədlərə, hansı vasitələrə və nəyin bahasına nail olmaq

---

11 F. Mahler "Anomal inkişaf və marginallıq", J. Danecki "Anomal inkişafa baxış", Varşava şəhəri, 1996-cı il.

12 Yuxarıda göstərilən mənbə.

lazımdır? Bu sənədin növbəti fəsilərində təfərrüatı ilə təsvir olunan prosesi asanlaşdırmaq üçün bütün əlaqədar tərəflər və təşkilatlar arasında əməkdaşlıq müvəffəqiyyətin həlledici məqamı sayılır.

Eyni zamanda, başqa bir vacib və çətin məsələ bütün inteqrasiya prosesinin yekun məqsədini düzgün müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Müxtəlif kontekstlərdən asılı olaraq inteqrasiya prosesinin yekun məqsədləri fərqli ola bilər: bu məqsədlər qaçqınların iqtisadi müstəqilliyinə nail olmaqdan naturalizasiya prosedurlarından keçməsinədək fərqli məsələləri nəzərdə tuta bilər. Bununla belə, inteqrasiya prosesinin yekun məqsədinin nə cür müəyyənləşdirilməsindən asılı olmayaraq qaçqınlar onları qəbul edən ölkədəki imkanlar, perspektivlər və qarşıya qoyulan öhdəliklər barədə bilikli olmalıdırlar. Bu cür informasiya qaçqında özünə əminlik hissini yaranmasına kömək edir və onun inteqrasiya prosesində hərtərəfli iştirakını stimullaşdırır.

Bu fəsilə verilən məlumatları ümumiləşdirmək üçün qeyd etmək yerinə düşər ki, qaçqınların inteqrasiyası qaydalarını işləyib hazırlayarkən aşağıda sadalanan məsələlərin nəzərə alınması zəruridir:

1. **Müxtəlif tərəflərin iştirakını nəzərdə tutan inteqrasiya çoxşaxəli prosesdir:** bu prosesdə qaçqınlar və onların ailə üzvləri, o cümlədən uşaqları, proseslə əhatə olunan sahələrdə fəaliyyət göstərən dövlət təşkilatları (miqrasiya, təhsil, səhiyyə orqanları, sosial xidmətlər və s.), yerli icra hakimiyyəti orqanları və icmalar iştirak etməlidirlər. Bu işə inteqrasiya qaydalarının işlənilib hazırlanması prosesinə müxtəlif aidiyyəti tərəflərin cəlb olunmasını və imkan daxilində ictimai müzakirələrin aparılmasını nəzərdə tutur;
2. İnteqrasiya prosesinin sonunda nail olunması mümkün olan **yekun məqsədlər** dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilərək inteqrasiya qaydalarında öz əksini tapmalıdır: bu məqsədlər qaçqınların iqtisadi müstəqilliyinin təmin olunmasını və ya hərtərəfli naturalizasiyasını nəzərdə tuta bilər;
3. **İnteqrasiya tədbirləri** düzgün formalaşdırılaraq əsas əlaqədar tərəflər arasında razılaşdırılmalıdır. Dövlət təşkilatları inteqrasiya prosesində nə cür iştirak etmələri barədə məlumatlı olmaqla yanaşı belə bir prosesi həyata keçirmək üçün maddi vəsaitə və insan resurslarına malik olmalıdırlar;
4. **Kommunikasiya və əməkdaşlıq** məsələləri inteqrasiya prosesinin həyata keçirilməsi işinin əsasını təşkil edirlər. Prosesdə iştirak edən bütün tərəflər müvafiq hüquqlar, vəzifələr və inteqrasiya məqsədlərinə nail olma səviyyəsi barədə ən yeni, dəqiq və aydın informasiyaya malik olmalıdırlar;
5. İnteqrasiya qaydaları **uğurlu inteqrasiya prosesinin həm qaçqınlar, həm də qəbul edən cəmiyyət üçün faydalı olmasını** nəzərdə tutmalıdır və bununla əlaqədar olaraq müvafiq ölkə bu prosesi dəstəkləməlidir.

Azərbaycanda inteqrasiya prosesinin işlənilib hazırlanması zamanı nəzərə alınacaq əsas sahələr barədə informasiya bu fəsilə təqdim olunur. Sahələr dedikdə qaçqınların mənzil təminatı, təhsil almaq imkanları, əmək bazarına çıxışı, habelə mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu fəslin müvafiq bölmələrində təqdim olunan hər bir sahə ilə əlaqədar 1) qısa təsvir, 2) Azərbaycandakı mövcud çətinliklərin qısa xülasəsi və 3) yaxşı təcrübəyə aid misallar verilir. Belə bir struktur (bu sənədin 3-cü fəslində təsvir olunan) fərdi inteqrasiya proqramlarının Azərbaycanda aidiyyəti təşkilatlar tərəfindən işlənilib hazırlanması üçün daha münasib metodu seçmək imkanı yaradır.

2.1 Qaçqınların Azərbaycanda mənzil təminatı

2.1.1 Mənzil təminatı: qısa təsvir

Layiqli mənzil təminatı əsas insan hüquqlarından biri olmaqla yanaşı sosial-iqtisadi inteqrasiyanın vacib şərti hesab olunur. Yaşayış mühiti və mənzil şəraiti həyatın təhsil, səhiyyə və məşğulluq kimi sahələri ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Bu cür mühit və şərait qaçqının rifahına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdiyindən onun inteqrasiyasına da birmənalı şəkildə təsir göstərir. Beynəlxalq himayə ilə təmin olunmuş şəxs öz hüquqlarını həyata keçirmək iqtidarında olduqda, iş üçün müraciət etmək, ailədaxili əlaqələri bərpa etmək və/və ya ailə üzvlərinin qayğısına müvafiq qaydada qalmaq, cəmiyyət üzvləri ilə əlaqələr yaratmaq və ictimai tədbirlərdə iştirak etmək imkanlarından daha yaxşı faydalanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, münasib yaşayış yeri ilə təmin olunma hüququ “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktda da nəzərdə tutulub.¹³ Qaçqın hüquqlarının bir hissəsi olan mənzil təminatı hüququ “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiyanın 21-ci maddəsində birbaşa göstərilir.¹⁴ Həmin maddəyə əsasən *Razılığa gələn Dövlətlər onların ərazisində qanuni yaşayan qaçqınları mümkün qədər əlverişli şəraitlə təmin edirlər və istənilən halda həmin şərait bu cür qaçqınlarla eyni vəziyyətdə olan əcnəbilər üçün yaradılmış şəraitdən aşağı olmamalıdır.* Azərbaycan Respublikasına da şamil olunan bu maddədə qeyd olunan şərait mənzil təminatını nəzərdə tutur.

Yekunlaşdıraraq qeyd etmək lazımdır ki, mənzil təminatı hər bir fərd, ailə və icma üçün həyati məna kəsb edir və inteqrasiya sisteminin yaradılması istiqamətində önəmli amil hesab olunur.

2.1.2 Mənzil təminatı: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və çətinliklər

Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında” Qanununa əsasən qaçqın statusu almış şəxs iş və ya yaşayış yeri əldə edəndək, lakin 3 aydan artıq olmayan müddətə Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanının (DMX-nin) qanunsuz miqrantların saxlanması mərkəzlərində haqqı ödənilmədən könüllü yerləşdirilə bilər.

¹³ “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” 1966-cı il 16 dekabr tarixli Beynəlxalq Pakt. “<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>” saytında mövcuddur.

¹⁴ “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiya və Protokol (“Qaçqınların statusu haqqında” 1951-ci il tarixli Konvensiyanın mətni; “Qaçqınların statusu haqqında” 1967-ci il tarixli Protokolun mətni; BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş 2198(XXI) nömrəli Qətnamə). “<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf>” saytında mövcuddurlar.

Azərbaycanda dövlət tərəfindən qaçqınlar üçün mənzil təminatı ilə bağlı bu cür dəstəkdən başqa dəstək forması nəzərdə tutulmayıb. Bununla belə, DMX qaçqınları münasib yaşayış yerləri təmin etmək üçün əlavə səylər göstərir, habelə insan hüquqları müdafiəçiləri və vəkillər BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi kimi təşkilatlarla əməkdaşlıq etməklə bu istiqamətdə iş aparırlar. Hal-hazırda qaçqınların çoxu paytaxt Bakıda və Sumqayıtda icarəyə götürüdükləri mənzillərdə yaşayır. Evsiz qaçqınlara nadir hallarda rast gəlinərsə də, bu cür şəxslər aşkar edildikdə müvafiq dəstəklə və münasib yaşayış yeri ilə təmin olunurlar. Buna baxmayaraq, statusu BMTQAK tərəfindən tanınmış qaçqınların çoxu ilə əlaqədar ümumi yaşayış şəraiti və layiqli mənzil təminatı hüququ təmin olunmur.

2016-cı il aprelin 11-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yeni bir təşəbbüs kimi “Sosial mənzillərin inşaatı proqramının təsdiq edilməsi” haqqında Fərman imzalamışdır. Sosial mənzillərin inşaatı ölkənin bütün şəhərlərində və rayon mərkəzlərində aparılacaq. Sosial Mənzil Fondunun əsas vəzifəsi aztəminatlı ailələrin mənzil problemlərini həll etməklə sosial rifahını yaxşılaşdırmaq üçün uzunmüddətli kreditlər vasitəsilə güzəştli mənzillər əldə etmələrinə şərait yaratmaqdan ibarətdir. Bundan əvvəl əhalinin geniş təbəqələri üçün bu cür sosial mənzillərin inşaat proqramları nəzərdə tutulmamışdır.

Hal-hazırda hökumət əlillərin sosial müdafiəsi ilə əlaqədar, o cümlədən reabilitasiyası və pulsuz istirahətə göndərilməsi, texniki avadanlıqlarla və nəqliyyat vasitələri ilə təmin olunması üçün çoxsaylı proqramlar həyata keçirir. Son illər ərzində əlillərin sosial müdafiəsinin və maddi təminatının gücləndirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli irəliləyişə nail olunmuşdur. Qarabağ müharibəsi əlillərinin və şəhid ailələrinin sosial-məişət problemlərini həll olunması məsələlərinə də xüsusi diqqət ayrılır. Son bir neçə il ərzində bu kateqoriyadan olan insanları mənzillərlə təmin etmək üçün Bakı şəhərində və rayonlarda yeni yaşayış binaları və fərdi yaşayış evləri inşaat olunmuşdur. Bu müddətdə Qarabağ müharibəsi əlilləri, veteranları və şəhid ailələrinin üzvləri olan ümumilikdə 5.000 nəfər mənzillə təmin olunmuşdur. Bundan başqa, əlil veteranlar kənd yerlərində inşaat edilmiş və həyətə sahəsi olan 750 fərdi yaşayış evi ilə təmin olunmuşdur.

Mövcud vəziyyətdə qaçqınların münasib mənzillərlə təmin edilməsi imkanları məhdud olsa da, 2016-cı il aprelin 11-də Prezident Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Sosial mənzillərin inşaatı Proqramının aztəminatlı şəxslər kimi təsnif olunan qaçqınlara şamil edilməsi mümkündür.

Yuxarıda qeyd olunan əməkdaşlığa aid müsbət misalları nəzərə alaraq, qaçqınların mənzil təminatı ilə bağlı problemlərini hər dəfə pərakəndə şəkildə həll etmək əvəzinə müvafiq prosedurun işlənilməsinə və həyata keçirilməsinə nəzərdə tutan sektorlararası yanaşmanı inkişaf etdirmək zəruridir.

2.1.3 Mənzil təminatı: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər

Aİ ÜD-lər də qaçqınlar üçün münasib mənzil təminatı ilə bağlı çətinliklərlə tez-tez üzləşirlər. Hər il minlərlə sığınacaq axtaran qəbul etdiyindən zəngin təcrübəyə malik olan bu dövlətlərdən bəziləri qaçqınların və qaçqın ailələrinin əsas ehtiyaclarını ödəmək üçün müxtəlif tədbirlər işləyib hazırlayaraq həyata keçirirlər və 2015-ci ildən sonra yaranmış qaçqın böhranı səbəbindən bu cür tədbirlərə bəzi hallarda dəyişikliklər edirlər. Bəzi tədbirlər çox xərc və ya zəhmət tələb etmir və bir sıra hallarda qaçqınların müvəqqəti və ya daimi yaşaması üçün icarəyə götürülməsi mümkün olan mənzillər, mövcud sığınacaqlar və ya başqa yerlər barədə sadəcə olaraq səmərəli məlumat mübadiləsinə nəzərdə tutur. Qəbul edən ölkədə yaşamaq üçün mənzil axtarışı imkanları barədə məlumatların qaçqınlara təqdim olunması integrasiya prosesinin fərqli aspekti hesab olunur, çünki müvafiq mənsə ölkəsində bu proses fərqli şəkildə təşkil oluna bilər.

Bu sahədə yaxşı təcrübəyə aid misal kimi İtaliyanı və Mərkəzi Avropa ölkələrini, məsələn Polşanı göstərmək olar. Polşaya gəldikdə, Lyublin şəhəri bələdiyyəsinin Ailələrə Dəstək Mərkəzi qaçqınlar üçün sığınacaq-mənzil proqramlarını həyata keçirir. Sığınacaq-mənzil proqramı evsiz qalmaq təhlükəsi ilə üzləşmiş qaçqınlara dəstək göstərmək, onları müstəqil həyat və yerli icmaya integrasiya üçün hazırlamaq məqsədi daşıyan sosial yardım formasıdır. Lyublin şəhəri bələdiyyəsi qaçqınların məskunlaşması üçün 3 sığınacaq-mənzil ayıraraq ki,

həmin mənzillər bu şəhərin Ailələrə Dəstək Mərkəzi tərəfindən idarə olunur. Bu cür mənzillərdə ən azı 4 ailə yerləşdirilə bilər.¹⁵

Sığınacaq-mənzil sadəcə olaraq “baş üzərində dam” deyil. Belə bir mənzildə yerləşdirilmiş qaçqında müəyyən təhlükəsizlik hissi yarandığından o öz səylərini işə düzəlmək, uşaqlarına təhsil vermək, tibbi xidmətlərdən istifadə etmək kimi məsələlərə yönəldir. Eyni zamanda, bu cür mühitdə onlar şəraitə uyğun müstəqil həyat yaşamağı, ailə büdcəsini idarə etməyi və s. öyrənirlər. Sığınacaq-mənzillərdə yaşayan qaçqınlar digər məsələlərlə yanaşı bu kimi sahələrdə dəstək almaq hüququ əldə edirlər: polyak dili kurslarında iştirak etmək, dövlət təşkilatları və idarələrinə ərizə ilə müraciət etmək, hüquqi məsləhətlər almaq, yerli icma ilə əlaqə qurmaq, tibbi xidmətlərdən istifadə etmək və işə düzəlmək. Sığınacaq-mənzillərin icarəçilərinə ailə məsələləri üzrə köməkçi dəstək verir ki, onun da vəzifəsi sakinlərin fərdi ehtiyaclarına uyğun sosial xidmət formasında kömək göstərməkdən ibarətdir. Sığınacaq-mənzillərdə ümumi qalma müddəti 24 aydan çox olmamalıdır.¹⁶ Belə bir təcrübəni nəzərə alaraq Bakı şəhərində və ya Azərbaycanın digər regionlarında qaçqınlar üçün ildə 1-2 mənzil ayrılmalıdır. Bu cür yaşayış problemi tamamilə həll etməsə də, qaçqınların müəyyən hissəsinin mənzil şəraitini mütəşəkkil qaydada yaxşılaşdırmaq imkanı verəcək.

Yaxşı təcrübəyə aid başqa bir misal kimi İtaliyanı göstərmək olar ki, bu ölkədə “Programma Integra” adlı təşkilat¹⁷ miqrantların mənzil təminatı sahəsində sosial vasitəçilik agentliyi yaratmışdır. Agentlik Roma şəhərinin 3 müxtəlif bələdiyyəsində fəaliyyət göstərən 3 xidmət şöbəsindən ibarətdir. Sosial Xidmətlər Departamentinin inzibati binasında yerləşən agentlik sosial vasitəçilik xidmətləri göstərməklə, o cümlədən təlimlər keçməklə, mənzil hüququ ilə bağlı məsləhətlər verməklə, mənzil tapmaqda kömək göstərməklə, kredit və ya ipoteka götürmək üçün istiqamətlər verməklə və s. işlərlə mənzil axtaran miqrantları dəstəkləyir. Agentliyin fəaliyyət sahəsinə aid olan digər məsələlər bunlardır: müvafiq məlumatlar təqdim etmə, mənzil və ya yaşayış evi axtaranlar üçün məsləhətlər və istiqamət vermə, o cümlədən mənzil axtarışı və mənzillə tanışlıq prosesləri zamanı kömək göstərmə, müəyyən bir mənzili kirayə götürmək üçün zəruri tələbləri yoxlama, alqı-satqı/ icarə müqavilələri ilə tanış olmaq üçün kömək göstərmə, mənzili icarəyə götürmüş şəxs üç ay ərzində dəstək xidmətləri göstərmə, şəbəkə xidmətləri göstərmə, yerli sosial xidmətlərə, məsələn bu xidmətlərin katibliklərinə, məşğulluq xidmətlərinə istiqamətləndirmə, sosial təminat və mənzil təminatı sahələrində vasitəçilik etmə. Bununla yanaşı, agentlik qaçqınların sosial-iqtisadi inteqrasiyasına da dəstək verir. Agentliyin başqa bir vəzifəsi bir yaşayış binasında məskunlaşmış fərqli icmaların sülh şəraitində birgə yaşamasını təşviq etməkdən ibarətdir.¹⁸

Mərkəzi Avropanın Macarıstan, Slovakiya, Polşa və Çexiya kimi ölkələrində həyata keçirilən “HomeLab: sosial müəssisə modeli çərçivəsində icarə mənzil və məşğulluq üzrə vahid xidmətlər” Layihəsini də yaxşı təcrübə hesab etmək olar. Layihənin məqsədi yuxarıda göstərilən ölkələrin hər birində sosial müəssisə modelini yaradaraq sınaqdan keçirməkdən ibarətdir. Belə bir müəssisə özünü layiqli yaşayış şəraiti ilə təmin etmək imkanı olmayan insanlar, o cümlədən qaçqınlar üçün yaradılmışdır. Müəssisə iki sahə - mənzil təminatı və məşğulluq üzrə əsas xidmətlər göstərir. Mənzil xidmətlərinin bir hissəsi kimi müəssisə dövlətin balansında olan və özəl mənzilləri münasib qiymətə icarəyə götürdükdən sonra aztəminatlı ailələrə icarəyə verir. Mənzil sahiblərinə bu kimi məsələləri nəzərdə tutan zəmanət paketi təklif olunur: uzunmüddətli və təhlükəsiz icarəni, icarə haqqının və kommunal xərclərin vaxtında zəmanətli ödənişini, icarəçilərin hərtərəfli yoxlanılmasını və mənzildən istifadənin nəzarətdə saxlanmasını. Bundan başqa, mənzil xidmətlərinin başqa bir hissəsi kimi müəssisə icarəyə götürdüüyü mənzili bazar qiymətlərindən aşağı qiymətə təmir edə bilər. Müəssisə müştərilər üçün mənzil xidmətləri ilə yanaşı məşğulluq xidmətləri də göstərir. Layihə iştirakçıları icarə haqqını şəxsi vəsaitləri hesabına ödəməli olduğundan onların əmək bazarına çıxışının təmin edilməsi də mənzil xidmətinin göstərilməsi kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bununla əlaqədar olaraq müştərilərə işə düzəlmək üçün məsləhətlər verilir və onlar işlə təmin olunur.¹⁹

15 Avropa Komissiyası: Avropa inteqrasiyasına dair veb-sayt (Miqrantların inteqrasiyasına dair informasiya və yaxşı təcrübə): <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>

16 Yuxarıda göstərilən mənbə.

17 “Programma Integra” Təşkilatının veb-saytı: <http://www.programmaintegra.it/eng/>

18 Yuxarıda göstərilən mənbə.

19 “Habitat for Humanity” Təşkilatının veb-saytı: <http://habitat.pl/rzecznictwo-badania-edukacja/>

Bu bölmədə verilən məlumatların yekunu olaraq, mənzil təminatı ilə bağlı aşağıdakı dəstək tədbirlərini Azərbaycanda inteqrasiya qaydalarının bir hissəsi kimi tövsiyə etmək olar:

1. Qaçqınların qısamüddətli istifadəsi üçün **1-2 mənzilin ayrılması**. Əldə olunan razılışmaya əsasən qaçqınlara məhdud müddət ərzində (məsələn, 24 aydan çox olmayaraq) və ya münasib yaşayış yeri (iş tapana qədər) bu cür mənzildən istifadə etmək icazəsi verilməlidir;
2. Münasib yaşayış yeri tapmaq məqsədilə qaçqınlara kömək göstərmək üçün məlumat təqdim edən informasiya mərkəzinin yaradılması istiqamətində **QHT-lərlə və digər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əməkdaşlığın həyata keçirilməsi**;
3. **Qaçqınların** (məhdud müddətə) **yerləşdirilməsi məqsədilə** münasib mənzillərin icarəyə götürülməsi üçün **büdcə vəsaitlərinin ayrılması**: (sonradan qaçqınlara icarəyə veriləcək) mənzillərin uzunmüddətli icarəçisi qismində dövlət təşkilatı çıxış etdiyindən nisbətən aşağı səviyyədə icarə haqqının razılaşdırılması mümkündür;
4. Mövcud vəziyyətdə qaçqınların münasib mənzillərlə təmin edilməsi imkanları məhdud olsa da, 2016-cı il aprelin 11-də Prezident Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Sosial mənzillərin inşaatı Proqramının **aztəminatlı şəxslər kimi təsnif olunan qaçqınlara** şamil edilməsi imkanlarının nəzərdən keçirilməsi.

2.2 Qaçqınların Azərbaycanda təhsil almaq imkanları

2.2.1 Təhsil almaq imkanları: qısa təsvir

Təhsil almaq imkanları əsas insan hüquqlarından biri hesab olunduğundan bilavasitə qaçqınlarla bağlı digər insan hüquqlarının həyata keçirilməsi kontekstində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. 2005-ci ildə BMTQAK-ın İcraiyyə Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş “Yerli inteqrasiyaya dair” Qərarında vurğulanır ki, qəbul edən ölkənin sosial-iqtisadi həyatında qaçqınların iştirakının asanlaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən təhsil almaq və bacarıqları inkişaf etdirmək imkanları böyük rol oynayır.²⁰

Bununla yanaşı, İmmiqrantların Avropa İttifaqında inteqrasiyası siyasəti üzrə ümumiləşdirilmiş 11 əsas prinsipdən biri olan 5-ci prinsipdə qeyd olunur ki, *immiqrantların, xüsusən də onların övladlarının daha böyük nailiyyətlər əldə etməsi və cəmiyyətin daha fəal iştirakçısı olması üçün hazırlıq keçməsi baxımından təhsil sahəsində göstərilən səylər böyük əhəmiyyət kəsb edir*. Bundan başqa, həmin prinsipdə bəyan edilir ki, *miqrant gənclərin təhsildə geriləməsi, təhsildən yayınması və istənilən formada qanun pozuntularına yol verməsi hallarının qarşısı alınmalıdır və bu, siyasət səviyyəsində müdaxilələr üçün prioritet məsələ hesab olunmalıdır*.²¹

Bu məsələni qaçqın kontekstində konkretləşdirərək qeyd etmək lazımdır ki, məcburi yerdəyişmələrə və köçürülməyə məruz qaldıqdan sonra beynəlxalq himayə benefisiarlarının uşaqlarında normal gündəlik həyat hissəsinin bərpa edilməsində təhsilin rolu BMTQAK-ın Təhsil Strategiyasında xüsusilə vurğulanır. Onların təhsil almadan *sağlam, güclü və təhlükəsiz böyüməsi və ya yaşadıqları icmaların həyatında hərtərəfli iştirak etməsi az ehtimal olunandır*.²² Beləliklə, qaçqın uşaqların məktəbdə sosial inteqrasiyasının və rifahının təmin edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

---

20 BMTQAK-ın İcraiyyə Komitəsinin 56-cı sessiyasına dair hesabatı. “<http://www.unhcr.org/excom/excomrep/434d119f2/report-fifty-sixth-session-executive-committee-high-commissioners-programme.html>” saytında mövcuddur.

21 Aİ Şurasının 2014-cü il noyabrın 19-da Brüssel şəhərində keçirilmiş Ədliyyə və daxili işlər məsələləri üzrə 2.618-ci iclasına dair 14615/04 nömrəli Press-relizi (Press 321). “http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/82745.pdf” saytında mövcuddur.

22 BMTQAK “BMTQAK-ın maraq dairəsində olan bütün insanlar üçün təhsil” adlı 2010-2012-ci illər üzrə Təhsil Strategiyası. “<http://www.refworld.org/docid/4d11de9d2.html>” saytında mövcuddur.

Bununla əlaqədar olaraq qaçqın uşaqların müəyyən dərəcədə normal və təhlükəsiz həyat şəraitini təşkil etmək, habelə ölkənin təhsil sistemində adaptasiyası istiqamətində müvafiq imkanlar yaratmaq məqsədilə onlar mümkün qədər tez bir vaxtda məktəbə qəbul olunmalıdır.

Uşaqların təhsil hüququ “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiyanın 22-ci maddəsində bu cür təsbit olunur: *Razılığa gələn Dövlətlər qaçqınlara ibtidai təhsil almaları üçün ölkə vətəndaşları ilə eyni şərait yaradırlar.*²³ Eyni zamanda, “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyada qeyd olunur ki, *İştirakçı dövlətlər uşağın təhsil hüququnu tanıyıraq pulsuz və icbari ibtidai təhsili tətbiq edirlər.*²⁴

2.2.2 Təhsil almaq imkanları: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və çətinliklər

Ümumilikdə götürəndə, Azərbaycan Respublikasının təhsil qanunvericiliyi hüquqi statusundan asılı olmayaraq bütün uşaqların təhsil almaq hüququnu təmin etdiyindən standartlara uyğun hesab olunur. Beləliklə, Azərbaycanda heç bir uşaq təhsil sistemindən kənar qalmır.

Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” Qanununun 44.1 və 44.2-ci maddələrində²⁵ əcnəbilər üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən hüquqlarla yanaşı Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının xarici ölkələrdə, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında təhsil alması və ya ixtisas artırması məsələləri də yer alır.

Bununla belə, qaçqınlar sözügedən qanunda birbaşa nəzərdə tutulmayıb. MK-lar pulsuz ali təhsil almaq imkanlarından faydalansa da, qaçqınlar üçün orta ixtisas təhsil də ödənişlidir. Əlavə vəsait ödəmədən təhsil almaq və sonradan əmək bazarına asanlıqla daxil olmaq imkanlarının qaçqınlar üçün əlçatan olması məqsədilə MK-lar üçün mövcud olan sistem qaçqınlara da şamil edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” Qanununun 19.18-ci maddəsinə əsasən tam orta təhsil ümumi təhsilin hər üç səviyyəsini əhatə edən təhsil proqramlarının tam mənimsənilməsinə nəzərdə tutur. Dövlət təhsil müəssisələrində tam orta təhsil pulsuzdur. Həmin Qanunun 7-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının təhsil müəssisələrində tədris dili dövlət dili - Azərbaycan dilidir. Vətəndaşların və təhsil müəssisəsi təsisçilərinin istəyi nəzərə alınaraq, xüsusi hallarda (Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşma əsasında) ümumi təhsil müəssisəsində Azərbaycan dili, Azərbaycan ədəbiyyatı, Azərbaycan tarixi və Azərbaycan coğrafiyası fənləri tədris olunmaqla tədris müvafiq dövlət təhsil standartları əsasında digər dillərdə də aparıla bilər. Azərbaycan dilini zəif bilən təhsilalanlar üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada və təhsil proqramlarına uyğun hazırlıq sinifləri və kursları təşkil olunur.

Azərbaycanda qaçqın uşaqların dil qabiliyyəti məktəbə qəbul edilməzdən əvvəl qiymətləndirildiyindən onlar təhsil almaq baxımından çətinliklərlə üzləşə bilərlər. Bu çətinliyin öhdəsindən gəlməyin yeganə yolu qaçqın uşaqlar üçün müvafiq dil kurslarını təşkil etməkdən ibarətdir və belə bir sistem sığınacaq müraciətlərinin yoxlanılması prosedurunda artıq mövcuddur.

Azərbaycanın təhsil sahəsində DMX tərəfindən çox yaxşı təcrübə tətbiq olunmaqdadır. Bu təcrübəyə əsasən ölkədə təhsil alan qaçqın şagirdlərə gündəlik məktəb həyatı üçün lazım olan köməklik göstərilir – onlar dərsliklər, dəftərxana ləvazimatları və s. ilə təmin olunurlar. Lakin belə bir təşəbbüs sayı müəyyən kvotaya uyğun olan

23 “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiya və Protokol (“Qaçqınların statusu haqqında” 1951-ci il tarixli Konvensiyanın mətni; “Qaçqınların statusu haqqında” 1967-ci il tarixli Protokolun mətni; BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş 2198(XXI) nömrəli Qətnamə). “<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf>” saytında mövcuddurlar.

24 BMT-nin Baş Assambleyasının 1989-cu il 20 noyabr tarixli, 44/25 nömrəli Qətnaməsi ilə qəbul olunaraq imzalanma, ratifikasiya və qoşulma üçün açıq elan edilmiş “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya. “<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>” saytında mövcuddur.

25 Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” 833-IIIQ nömrəli Qanunu. “<http://edu.gov.az/az/page/72/302>” saytında mövcuddur.

qaçqın şagirdlərin təhsil aldığı məktəblərdə həyata keçirilir. İmkan olduğu təqdirdə istənilən köməklik qanunla müəyyən edilmiş qaydada və institusional inkişafa uyğun sistemli şəkildə göstərilməlidir. Əcnəbi uşaqların sayı müəyyən həddə çatdığı hər bir məktəbdə bu cür şagirdlərə gündəlik məktəb həyatı üçün lazım olan köməliyin göstərilməsi ilə yanaşı aşağıdakı tədbirlərin də həyata keçirilməsi mütləq xarakter daşmalıdır:

- Uşaqların məktəb həyatında daha yaxından iştirak etməyə imkan verən dəstək tədbirlərinin valideynlərlə bağlı həyata keçirilməsi;
- (Hətta öz ölkəsində) heç zaman təhsil almamış 6-7 yaşından yuxarı uşaqlarla bağlı yaranan çətinliklərin öhdəsindən gəlmək məqsədilə bu cür uşaqlar müəyyən edildikdə müvafiq ehtiyacların uşaq psixologiyasının və müəllim-metodistin iştirakı ilə qiymətləndirilməsindən sonra onlar üçün xüsusi fərdi dərslər proqramının işlənilib hazırlanması.

2.2.3 Təhsil almaq imkanları: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər

Qaçqın uşaqlarla bağlı məktəb təhsili sahəsində ümumi vəziyyəti nəzərə alaraq (bu bölmədə təfərrüatı ilə təsvir olunan) aşağıdakı təklifləri vermək olar:

- Qaçqın uşaqlar üçün müəllim köməkçilərinin ayrılması;
- Məktəbə qəbul edilməzdən əvvəl qaçqın uşaqlar üçün intensiv Azərbaycan dili kurslarının, məktəbdə təhsil zamanı isə əlavə dil kurslarının təşkil olunması;
- Qaçqın uşaqların səlahiyyətlərinin artırılması üçün başqa formalarda dəstəyin göstərilməsi.

a) Qaçqın uşaqlar üçün müəllim köməkçilərinin ayrılması

Misal kimi göstərilən Polşada təhsil prosesi zamanı əcnəbi uşağa əlavə kömək göstərmək üçün müəllim köməkçiləri işə qəbul olunur. Polyak dilini bilməyən uşaq onun ana dilində danışan və müvafiq məktəbin müəllim köməkçisi kimi işə qəbul etdiyi şəxs tərəfindən kömək almaq hüququna malikdir. Bu cür köməyin göstərilməsi müddəti 12 ay təşkil edir.²⁶ Eyni zamanda, əcnəbilər seçmə fənnlər üzrə əlavə kompensasiya dərslərində iştirak edə bilərlər. Belə bir imkanın mövcud olması xüsusən də öz ölkələrində məktəb sistemindən kənar qalmış qaçqın uşaqlar üçün olduqca vacibdir. Bu cür məcburi dərslər sayəsində onlar təhsillə bağlı boşluqları tədricən aradan qaldırmaq və tez bir vaxtda öz həmyaşıdlarına qoşulmaq imkanı əldə edirlər.²⁷ Bu modelin Azərbaycanda tətbiq edilməsi imkanlarını nəzərdən keçirmək məqsədilə dərindən öyrənilməsi birmənalı şəkildə yaxşı olardı.

Buna oxşar modeli Belçikada da müşahidə etmək olar. Belçikanın ibtidai və orta məktəblərində xüsusi hazırlıq proqramı həyata keçirilir. Bu proqrama əsasən Brüssel şəhərindəki universitetlərin və ali məktəblərin tələbələri müəyyən həssaslıqları olan qaçqınlar da daxil olmaqla digər gənclərlə birlikdə dərslərdən sonra azsaylı qruplar formalaşdırırlar. Proqramın məqsədi təhsillə bağlı problemləri olan həssas gənclərə kömək göstərərək təhsilə marağı oyatmaqdan ibarətdir. Digər tərəfdən bu proqram ibtidai məktəbdən orta məktəbə, orta məktəbdən isə ali təhsil müəssisələrinə uğurlu keçidi asanlaşdırmaq məqsədi daşıyır.²⁸ Problemin bu cür həlli əlavə xərclər və ya qanunvericilikdə dəyişikliklər tələb etmir, səmərəlidir və Azərbaycan şəraitinə münasib hesab oluna bilər. Proqramın əlavə dəyəri qəbul edən cəmiyyət üzvlərinin cəlb olunmasından ibarətdir ki, bu da ümumi inteqrasiya kontekstində çox böyük məna kəsb edir.

26 Polşa Respublikasının "Təhsil sistemi haqqında" 1991-ci il 7 sentyabr tarixli Qanunu. "<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910950425/U/D19910425Lj.pdf>" saytında mövcuddur.

27 A. Xrzanovska "Mədəniyyət məsələləri üzrə köməkçi – əcnəbilərin təhsil aldığı məktəblərdə innovasiyalı iş modeli", Hüquqi Müdaxilələr Assosiasiyası, Varşava şəhəri, 2009-cu il.

28 Avropa Komissiyası: Avropa inteqrasiyasına dair veb-sayt (Miqrantların inteqrasiyasına dair informasiya və yaxşı təcrübə): <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>

Avstriyada uşaqlara təhsillə bağlı kömək göstərmək məqsədilə (“Caritas” kimi) bir neçə QHT və humanitar təşkilat qaçqın uşaqlarla yerli əhali arasında əlaqələrin yaradılması işinə dəstək verir. Yerli əhalini təmsil edən könüllülər (o cümlədən təqaüdcülər) “dərs kafesi” adlı yerlərdə qaçqın uşaqlarla görüşərək onlara ev tapşırıqlarının hazırlanmasında kömək edirlər və/və ya sadəcə olaraq birlikdə kitab oxuyurlar.²⁹ Bu cür tədbirlər uşaqlara təhsil və inteqrasiya dəstəyi verməklə yanaşı xüsusən də kənd yerlərində yaşayan ahillərə sosial proseslərə cəlb olunduqlarını və cəmiyyət üçün lazım olduqlarını hiss etmək, həmçinin öz həyatlarının keyfiyyətini artırmaq imkanı verir.

b) Məktəbə qəbul edilməzdən əvvəl qaçqın uşaqlar üçün intensiv Azərbaycan dili kurslarının, məktəbdə təhsil zamanı isə əlavə dil kurslarının təşkil olunması

Qəbul edən ölkənin dövlət dilində danışmağı bacarmayan uşaqlar üçün ən yaxşı variant məktəbdə xüsusi dil kurslarını təşkil etməkdən ibarətdir ki, onlar gün ərzində müxtəlif dil dərslərində iştirak etmək imkanına malik olsunlar. Avropanın Almaniya, İsveç və Fransa kimi bir sıra ölkələrində bu cür kurslar artıq keçirilir. Ölkədən asılı olaraq müddəti dəyişən kurslar bir neçə həftədən bir ilədək davam edə bilər. Əcnəbi uşaqların belə bir sistemdən faydalandığı Almaniya məktəblər şagirdləri gündəlik dərs sistemində tədricən cəlb olunması yollarını özləri üçün müəyyən ediblər. Alman dilini öyrənməklə yanaşı şagirdlər bu dildə danışmağı nəzərdə tutmayan bədən tərbiyyəsi, musiqi və rəsm kimi dərslərdə iştirak edirlər. Həmin dərslərdə əcnəbi şagirdlər alman dilli sinif yoldaşları ilə təmasda olmaq və təcrübədə alman dilindən istifadə etmək imkanı əldə edirlər. Bu yeni dil öyrənmə prosesini sürətləndirir. Alman dilində danışmaq bacarıqlarını inkişaf etdirən əcnəbi şagirdlər digər fənlərə də tədricən cəlb olunurlar.³⁰ Adətən əcnəbi şagirdlər bu cür sistemi tətbiq edən məktəbdə 1 il təhsil aldıqdan sonra alman dilli sinif yoldaşları ilə bir sinifdə oxumağa başlayırlar.

Başqa bir misal Polşaya aiddir. İcbari ümumi orta təhsil almaq hüququna malik olan, lakin polyak dilini bilməyən əcnəbi şagirdlər əlavə olaraq polyak dili kurslarında iştirak etməlidirlər. Adətən bu kurslar müvafiq məktəbin rəhbərliyi tərəfindən təşkil olunur.³¹ Əcnəbi şagirdlər gündəlik dərslərdə iştirak etdikdən sonra dərs gününün sonunda polyak dili kurslarına cəlb olunurlar.

c) Qaçqın uşaqların səlahiyyətlərinin artırılması üçün başqa formalarda dəstəyin göstərilməsi

2000-ci illərin əvvəllərində Portuqaliya QHT-ləri həssas ailələrdən, o cümlədən immiqrant ailələrindən olan uşaqlarla işləməyə başlamışdılar. İlk mərhələdə bu iş uşaqlara müəllimlərin nəzarəti altında görüşmək, ev tapşırıqlarını birlikdə yerinə yetirmək və asudə vaxtını keçirmək imkanı verən qeyri-müntəzəm layihələr vasitəsilə aparılırdı. Lakin tez bir vaxtda sistemli və stabil xarakter almış bu layihələrin əksəriyyətinə dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən çoxillik proqram statusu verilmişdir. Hal-hazırda bu layihələr “Escohas” adlı hökumət proqramı çərçivəsində idarə olunur. Bu sosial-iqtisadi cəhətdən çətinliklərlə səciyyələndirilən mühitdən çıxmış uşaqların və yeniyetmələrin, xüsusən də immiqrantların və etnik azlıqların nümayəndələrinin sosial inteqrasiyasının təşviq edilməsinə yönəldilmiş və bərabər imkanların və daha güclü sosial birliyin təmin edilməsi məqsədi daşıyan ümummilli proqramdır. Sözügedən proqram ölkədə uşaqların və yeniyetmələrin təhsil və psixoloji inkişaf məsələləri ilə məşğul olan təşkilatlar və qurumlar tərəfindən sistemli şəkildə həyata keçirilir. Ümumilikdə götürəndə, bu proqram uşaqları və yeniyetmələri ictimai həyata 3 əsas niyyətlə - öyrənmək, bölüşmək və müsbət təsir göstərmək niyyəti ilə cəlb etmək üçün səfərbər edir. Burada əsas məqsəd sosial cəhətdən həssas şəraitdə yaşayan uşaqların və yeniyetmələrin təhsil və peşəkar adaptasiya sahələrində şəxsi və sosial səlahiyyətlərini artırmaqdan, ictimai həyatda iştirak prosesləri vasitəsilə potensiallarını gücləndirməkdən və sosial inteqrasiyasını təşviq etməkdən ibarətdir.

29 Avstriyanın “Caritas” QHT-sinin veb-saytı: <https://www.caritas.at/hilfe-beratung/migrantinnen-fluechtlinge/integration-bildung/sprache-bildung/lerncafes/>

30 Höte İnstitutunun veb-saytı: <https://www.goethe.de>

31 Polşa Respublikasının “Təhsil sistemi haqqında” 1991-ci il 7 sentyabr tarixli Qanunu. “<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910950425/U/D19910425Lj.pdf>” saytında mövcuddur.

Adətən bunun üçün 2 növ tədbir nəzərdə tutulur: mütəmadi və xüsusi tədbirlər. Mütəmadi tədbirlərin hamısı immiqrant uşaqların və yeniyetmələrin öz gündəlik həyatını keçirdiyi yerlərə mümkün qədər yaxın, qonşu ərazilərdə təşkil olunur. Bu cür tədbirlər arasında futbol, cüdo, stolüstü tennis, dram, dərslər, ev işləri dərnlərinin təşkil olunmasını qeyd etmək olar. Xüsusi tədbirlər başqa yerlərdə keçirilə bilər. Buraya bilavasitə yerlərdə aparılan tədqiqat işlərini, icmanın inkişafı üçün təşəbbüsləri, sertifikatlaşdırılmış təlimləri, bilik mübadiləsi tədbirlərini və s. aid etmək olar.³²

Bu bölmədə verilən məlumatların yekunu olaraq, təhsil sahəsi ilə bağlı aşağıdakı tədbirləri Azərbaycanda inteqrasiya qaydalarının bir hissəsi kimi tövsiyə etmək olar:

1. Qəbul edən ölkənin dövlət dilini bilməyən **qaçqın uşaqlara məktəbdə kömək göstərəcək müəllim köməkçilərinin ayrılması**. Təhsillə bağlı çətinlikləri olan qaçqın uşaqlar üçün seçilmiş fənnlər üzrə əlavə dərslərdə iştirak etmək imkanının yaradılması. Məktəbə qəbul edilməzdən əvvəl qaçqın uşaqların intensiv Azərbaycan dili kurslarında, məktəbdə təhsil zamanı isə əlavə dil kurslarında iştirak etməsi üçün şəraitin yaradılması;
2. Qaçqın uşaqların məskunlaşdığı yerlərə yaxın ərazilərdə müəllimlərin və/və ya valideynlərin nəzarəti altında yerli uşaqlarla birlikdə oynaması, ev tapşırıqlarını yerinə yetirməsi və asudə vaxtlarını keçirməsi üçün **klubların və ya dərnlərin açılması**;
3. Qaçqın uşaqların təhsil və sosial inteqrasiya proseslərini sürətləndirmək məqsədilə (vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən) uşaqlar üçün **sosial maarifləndirmə proqramlarının təşviq olunması**.

2.3 Qaçqınların Azərbaycanda əmək bazarına çıxışı

2.3.1 Əmək bazarına çıxış imkanları: qısa təsvir

“İnsan hüquqları haqqında” Ümumi Bəyannaməyə əsasən *hər kəs işləmək, sərbəst şəkildə iş seçmək, ədalətli və əlverişli əmək şəraiti, habelə işsizlikdən müdafiə hüququna malikdir*. Əmək hüququnu da nəzərdə tutan “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 6-cı maddəsində göstərilir ki, bu Paktı iştirak edən dövlətlər insanların dayanıqlı iqtisadi, sosial və mədəni inkişafına nail olmaq üçün zəruri tədbirlər görməlidirlər.³³ Qeyd etmək yerinə düşər ki, Avropa Şurası tərəfindən qəbul olunmuş Avropa Sosial Xartiyası da bilavasitə məşğulluq sahəsində əsas hüquqların təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Qəbul edən ölkədə haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq, həmçinin özünüməşğulluq imkanlarının mövcud olması sosial-iqtisadi inteqrasiyanın ən vacib aspektlərindən biri olmaqla yanaşı özünü təmin etmə baxımından da önəmlidir. Qazanc əldə etmək imkanlarının mövcud olması sosial-iqtisadi inteqrasiyanın digər aspektləri ilə də sıx əlaqəlidir. İmmiqrantların və beynəlxalq himayə benefisiarlarının daxili əmək bazarına inteqrasiyası bu cür şəxslərin cəmiyyətin daha da müvəffəqiyyətli üzvlərinə çevrilməsi üçün vacib bir məsələ olmaqla yanaşı bilavasitə cəmiyyət və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatı üçün də faydalıdır.³⁴

2005-ci ildə BMTQAK-ın İcraiyyə Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş “Yerli inteqrasiyaya dair” Qərarda təklif olunur ki, qəbul edən ölkələr qaçqınlar arasında məşğulluğun təmin edilməsi istiqamətində mövcud olan

32 M. Qaspar de Matos “Portuqaliyada on il seçim: dörd nəsil, real çeviklik imkanı”, Psixi Sağlamlıq və İnsan Çevikliyi üzrə Beynəlxalq Jurnal, cild 16, №71-78.

33 1966-cı il 16 dekabr tarixli, 2200A (XXI) nömrəli Qətnamə ilə qəbul olunmuş “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt. “<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>” saytında mövcuddur.

34 Avropa Şurası “Avropa Sosial Xartiyası”, Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi “2008-ci ilin yekunları – cild 1”. “<http://www.refworld.org/pdfid/4b28f3772.pdf>” saytında mövcuddurlar.

maneələri müəyyən etmək və ya aradan qaldırmaq məqsədilə milli qanunvericiliklərini və tətbiq etdikləri tədbirləri imkan daxilində nəzərdən keçirsinlər.³⁵ Bu sənəddə *qaçqınlarda özünə inam hissini yaranması şəraitini təmin edən vacib çərçivə* qismində “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiyanın əhəmiyyəti xüsusilə vurğulanır. Əmək hüququnu da nəzərdə tutan bu Konvensiyanın 17-ci maddəsində³⁶ bəyan olunur ki, *Razılığa gələn Dövlətlər qaçqınları onlarla eyni vəziyyətdə olan əcnəbilər üçün yaratdıqları ən əlverişli şəraitlə təmin edirlər.*

Qeyd etmək lazımdır ki, qəbul edən ölkənin dövlət dilini tez bir vaxtda və mütləq qaydada öyrənmə yerli əmək bazarına uğurlu inteqrasiyanın əsas elementi hesab olunur.³⁷ Demək olar ki, qəbul edən ölkənin dövlət dilini öyrənmə inteqrasiya prosesinin bütün başqa elementlərini şərtləndirən əsas elementdir. Bütün sahələrdə inteqrasiya prosesini asanlaşdıran dövlət dili özəl, təhsil və məşğulluq sahələrində kommunikasiyanın dominant formasıdır. Qaçqınlara dövlət dilində sərbəst danışma bacarığının aşılması digər sahələrlə yanaşı təhsil, məşğulluq, gəlir əldə etmə sahələrində bərabərsizliyin qarşısının alınması üçün əhəmiyyətlidir. Dövlət dilinin tədris olunmasını nəzərdə tutan proqramlar xərəcəparan olsa da, həddindən artıq əhəmiyyətlidir.

2.3.2 Əmək bazarına çıxış imkanları: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və çətinliklər

Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin 64.0.15-ci maddəsinə əsasən qaçqın statusunun verilməsi üçün vəsatət verən, qaçqın statusu almış və ya siyasi sığınacaq verilmiş şəxslərə haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün iş icazəsinin alınması tələb olunmur. Statusu BMTQAK tərəfindən tanınmış qaçqınların ölkə ərazisində iş icazəsi almadan haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmalarına loyol münasibət bəslənir.³⁸

Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin 51-ci maddəsinə əsasən iş icazəsinin verilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən əmək miqrasiyası kvotası çərçivəsində həyata keçirilir. Kvota yerli əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi və əmək miqrasiyası proseslərinin tənzimlənməsi sahəsindəki işlərin effektivliyinin artırılması məqsədi ilə tətbiq edilir. Kvota daxili əmək bazarının vəziyyəti, işçi qüvvəsinə tələbat, iş yerinin tələblərinə cavab verən peşə hazırlığına və ixtisasa malik Azərbaycan Respublikası vətəndaşının iddia etmədiyi boş iş yerlərinin mövcudluğu, məşğulluq xidməti orqanlarının işəgötürənlərin işçi qüvvəsinə olan ehtiyaclarını yerli əmək ehtiyatları hesabına təmin etmək imkanı, habelə yüksək ixtisaslı əcnəbi mütəxəssislərin cəlb edilməsi zəruriliyi nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Azərbaycandakı qaçqınların cüzi bir hissəsinin müvafiq sənədlərlə təsdiq edilmiş yüksək ixtisaslı mütəxəssis olduğunu nəzərə alsaq iş icazəsi əldə etmək imkanlarının çox məhdud olmasını ehtimal etmək mümkündür.

Qaçqınların Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları üçün qanunvericilikdə xüsusi müddəalar nəzərdə tutulmayıb. Azərbaycan Respublikasının “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Qanununda qaçqınları bir qrup kimi əhatə edən tədbirlər nəzərdə tutulmasa da, (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Vergi Məcəlləsini rəhbər tutaraq) bu qanunun müddəalarına əsasən qaçqınlar ölkə vətəndaşları və ölkədə yaşayan əcnəbilərlə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə bərabər səviyyədə hüquqlarla dolayısı təmin olunur.

35 BMTQAK-ın İcraiyyə Komitəsinin 56-cı sessiyasına dair hesabatı. “<http://www.unhcr.org/excom/excomrep/434d119f2/report-fifty-sixth-session-executive-committee-high-commissioners-programme.html>” saytında mövcuddur

36 “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiya və Protokol (“Qaçqınların statusu haqqında” 1951-ci il tarixli Konvensiyanın mətni; “Qaçqınların statusu haqqında” 1967-ci il tarixli Protokolun mətni; BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş 2198(XXI) nömrəli Qətnamə). “<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf>” saytında mövcuddurlar.

37 MakKinsi Qlobal İnstitutu “Avropanın yeni qaçqınları: daha yaxşı nəticə verən inteqrasiya üzrə yol xəritəsi”, 2016-cı il.

38 BMTQAK “BMTQAK-ın İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığa təqdim etdiyi ümumi hesabatı – Ümumi Dövri Hesabat: Azərbaycan”, oktyabr 2012-ci il. “<http://www.refworld.org/docid/507525232.html>” saytında mövcuddur.

2.3.3 Əmək bazarına çıxış imkanları: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər

Bundan əvvəl BMTQAK tərəfindən Azərbaycan hökumətinə tövsiyə olunduğu kimi məşğulluq sahəsində müvafiq qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş bir sıra qadağaların və məhdudiyətlərin,³⁹ o cümlədən statusu BMTQAK tərəfindən tanınmış qaçqınların iş icazəsi üçün müraciət etmək tələbinin götürülməsi birmənalı şəkildə zəruridir. Bu tələb götürülmədiyi təqdirdə qaçqınlar təcrid olunmuş bir qrup kimi mövcud sistemdən kənar qalacaqlar və onların mənzil əldə etmək və ümumiyyətlə inteqrasiya prosesində iştirak etmək imkanları əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşacaq. Əmək hüquqlarının həyata keçirilməsi imkanlarının məhdudlaşdırılması qaçqınların dövlət dəstəyindən daima asılı vəziyyətdə qalması deməkdir ki, bu da heç bir dövlətə sərf etmir.

Hal-hazırda yerli məşğulluq mərkəzləri qaçqınlara müvafiq xidmətlər göstərmək üçün hazır olmasalar da, ölkədə məskunlaşmış qaçqınların sayı az olduğundan mövcud sistemi tamamilə dəyişməyə ehtiyac yoxdur. Problemin məntiqli həlli yolu ondan ibarətdir ki, paytaxtdakı məşğulluq mərkəzlərindən biri bilavasitə qaçqınlara xidmət göstərə bilər. Qaçqınlara spesifik kömək göstərmək üçün həmin xidmətin əməkdaşları müvafiq təlimlərdə iştirak edərək zəruri biliklər əldə edə bilər. Belə bir tədbirin həyata keçirilməsi nisbətən asandır və bunun üçün çox az sayda dəyişikliklər tələb olunur.

Bu sahədə yaxşı təcrübəyə aid misal kimi Polşanın Qdansk şəhərini göstərmək olar ki, burada bir yenilik kimi Məşğulluq Mərkəzi nəzdində Əcnəbilərin Məşğulluq Şöbəsi açılmışdır. Bu şöbə beynəlxalq himayə benefisiarları ilə yanaşı Qdansk şəhərində yaşayan bütün immiqrantlara kömək edir. Şöbənin əsas vəzifəsi əcnəbilərə və işgötürənlərə müvafiq xidmət göstərməkdən ibarətdir. Xidmətlər Polşada yaşayan əcnəbilərin danışdığı 3 əsas dildə - rus, Ukrayna və ingilis dillərində göstərilir. Əcnəbilər bilavasitə şöbə tərəfindən də işlə təmin olunur, mərkəzin veb-saytıdakı məlumatlar isə sözügedən 3 xarici dildə təqdim olunur.⁴⁰

Dövlət məşğulluq xidmətləri digər məsələlərlə yanaşı ərizəçilərin işlə təmin olunması, müvafiq iş yerlərinə uyğunluğunun müəyyən edilməsi, ölkə ərazisində işlə bağlı yerdəyişmələrinin asanlaşdırılması, əmək bazarına aid məlumatların toplanması və təhlil edilməsi məsələləri ilə məşğul olurlar.⁴¹ Buna görə də onlar işsizlərə, iş axtaranlara və qaçqınlara kömək göstərmək iqtidarındadırlar.

Qdansk şəhəri Məşğulluq Mərkəzi tərəfindən əcnəbilər üçün nəzərdə tutulmuş bir sıra xidmətlər göstərilir: Polşada qanuni əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq və yaşamaq üçün məsləhətlərin verilməsi, əcnəbilərin, o cümlədən əcnəbi tələbələrin işlə təmin olunması, işlə bağlı məsləhətlərin verilməsi, iş tapmağın yolları barədə informasiyanın təqdim olunması, iş təkliflərinin verilməsi, CV-lərin tərcümə olunması, işlə bağlı motivasiya məktublarının hazırlanması və müsahibələrin keçirilməsi istiqamətində köməkliyin göstərilməsi, iş təkliflərinin xarici dillərə tərcümə edilməsi və rəsmi veb-saytda yerləşdirilməsi və xarici işçilərdən ibarət məlumat bazasının yaradılması.⁴²

Yuxarıda qeyd olunduğu ki, münasib iş tapmaq üçün ən vacib addım qəbul edən ölkənin dövlət dilini öyrənməkdən ibarətdir. Bununla əlaqədar olaraq qaçqınlar üçün sistemli şəkildə və peşəkar qaydada təşkil olunmuş dil kursları keçirilməlidir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, hal-hazırda BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən belə bir iş həyata keçirilməkdədir.

Bununla belə, təcrübə göstərir ki, dil öyrənmənin ən səmərəli yolu dil kurslarını peşə təlimi ilə birgə keçirməkdən ibarətdir, çünki belə bir vəhdət sonradan birbaşa iş yerində istifadə olunacaq dilin öyrənilməsi prosesini sürətləndirir.

39 Yuxarıda göstərilən mənbə.

40 Qdansk şəhəri Məşğulluq Mərkəzinin veb-saytı: <https://www.gup.gdansk.pl/en/info.html>

41 J. Pixla "Məşğulluq agentliklərinin və dövlət məşğulluq xidmətlərinin əmək bazarında əlavə rolu", Sosial Siyasət 2/2008, Əmək və Sosial Məsələlər İnstitutu. "http://docplayer.pl/4605188-Komplementarna-rola-agencji-zatrudnienia-i-publicznych-sluzb-zatrudnienia-na-rynku-pracy.html" saytında mövcuddur.

42 Qdansk şəhəri Məşğulluq Mərkəzinin veb-saytı: <https://www.gup.gdansk.pl/en/info.html>

Azərbaycan kontekstinə uyğunlaşdırılması mümkün olan başqa bir misal qaçqınların işlə təmin olunması sahəsində dövlətin əsaslı iştirakını nəzərdə tutur. Hökumət qaçqının daxili əmək bazarındakı ilk addımlarını müxtəlif yollarla dəstəkləyə bilər. Qaçqınları işə götürənlərə subsidiyalar verilə bilər, təlimlər və ya əmək təcrübəsi təşkil oluna bilər, hətta əməkhaqqları və ya təlim xərcləri ilə bağlı işəgötürənlərə təzminatlar verilə bilər. Yadda saxlamaq lazımdır ki, dövlət və onun ərazisində yerləşən şəhərlər müəyyən mənada iri işəgötürən müəssisələr hesab olunurlar. Qaçqınların dövlət sektorunda işlə təmin olunması sistemindən Çexiyada istifadə olunur.⁴³

İsveç hökuməti bu ölkədə qaçqınların işəgötürənlər tərəfindən ilk dəfə işə qəbul olunmasını stimullaşdırmaq məqsədilə subsidiya sxemini tətbiq edir. Dövlət və ya özəl sektorda işəgötürən tərəfindən qaçqına ödənilən əməkhaqqının 80%-ni subsidiya formasında geri qaytarılır. İşlə təmin olunmuş qaçqınlar dil kurslarında da iştirak edirlər. Qaçqınların əməkhaqqları ilə bağlı subsidiyalar 24 ayadək müddət ərzində ödənilir. İsveçin Dövlət Məşğulluq Xidmətinə əsasən subsidiya müddəti başa çatdıqdan sonra qaçqınlara daimi iş təklif etmə halları təxminən 50% təşkil edir.⁴⁴

Uğurlu inteqrasiya təklif və tələbatın düzgün uyğunlaşdırılmasından da asılıdır. Daxili əmək bazarlarının ehtiyacları və tələb olunan ixtisas növləri ilə əlaqədar qaçqınların peşəkar inkişaf imkanlarını təşviq edən proqramlar yaxından öyrənilməlidir. Əldə olunan informasiya zəruri təlim kurslarının planlaşdırılması üçün gərəkli olmaqla yanaşı iş axtaran qaçqınlar üçün də faydalı ola bilər.⁴⁵

Yerli əmək bazarlarında məşğulluqla bağlı obyektiv maneələrin mövcud olması səbəbindən nisbətən münasib çıxış yolu qaçqınların sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olması üçün imkanların yaradılmasından ibarət ola bilər. Fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan qaçqınlar özlərini maddi cəhətdən təmin etməyi bacarırlar və əmək bazarında iştirak etmək üçün motivasiyalı olurlar. Bundan başqa, bu cür qaçqınlarda öz həyatlarına tam nəzarət etmə hissi yaranır və tez bir vaxtda onlar qəbul edən cəmiyyətin üzvünə çevrilirlər. Bu səbəbə görə qaçqınların sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları üçün maneələr minimum səviyyəyə endirilməlidir.

Portuqaliyada Ali Miqrasiya Komissarlığı (ACM) İmmiqrantların sahibkarlıq fəaliyyəti üçün Proqram işləyib hazırlamışdır. Bu proqram 2 müstəqil sahədən ibarətdir: biznes planların hazırlanması məqsədilə immiqrantların dəstəklənməsi üçün təlim sessiyalarının təşkil olunması və hazırlanmış biznes planın yerinə yetirilməsi üçün müvafiq görüşlərin keçirilməsi. Lakin əksər hallarda biznesin təşkil olunması istiqamətində əsas maneələr ilkin kapitalın olmaması ilə, habelə maddi vəsait əldə etməklə və bürokratik prosedurlarla bağlı çətinliklərin mövcud olması ilə əlaqədardır.⁴⁶

Bu bölmədə verilən məlumatların yekunu olaraq, məşğulluq sahəsi ilə bağlı aşağıdakı tədbirləri Azərbaycanda inteqrasiya qaydalarının bir hissəsi kimi tövsiyə etmək olar:

1. Bilavasitə qaçqınlar üçün müvafiq məsləhətlərin verilməsi məqsədilə **paytaxt Bakıda məşğulluq mərkəzinin yaradılması.**
2. **Qaçqınlar üçün peşə təlimlərinin və dil kurslarının məşğulluq mərkəzi tərəfindən təklif olunması** və eyni vaxtda keçirilməsi. Qaçqınların Azərbaycanda iş tapmaq imkanlarının mövcud olduğu sahələr üzrə peşə təlimlərinin təklif olunması.
3. Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istiqamətində mövcud olan maneələri götürməklə və özəl biznes qurmaq üçün kömək göstərməklə **qaçqınların özünüməşğulluq səylərinin dəstəklənməsi.**

43 Birmalılıların Bzenes şəhərində məskunlaşması: Çexiya Respublikası Bzenes şəhəri bələdiyyəsinin sədri Pavel Çeykanın çıxışının stenoqrafik yazısı. "http://www.resettlement.eu/sites/icmc.ttp.eu/files/Mr%20Cejka%20Bzenec%20-%20workshop%20speech_edited.pdf" saytında mövcuddur.

44 MakKinsi Qlobal İnstitutu "Avropanın yeni qaçqınları: daha yaxşı nəticə verən inteqrasiya üzrə yol xəritəsi", 2016-cı il.

45 Avropa İcmaları "İnteqrasiya siyasəti hazırlayanlar və praktiklər üçün təlimat". 2-ci nəşr, 2007-ci il.

46 Avropa Komissiyası: Avropa inteqrasiyasına dair veb-sayt (Miqrantların inteqrasiyasına dair informasiya və yaxşı təcrübə): <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>.

4. **Qaçqınlar üçün subsidiyalı iş imkanlarının** DMX, ƏƏSMN və yerli hakimiyyət orqanları kimi əsas əlaqədar təşkilatlar tərəfindən birgə təklif olunması.

2.4 Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi və qəbul edən cəmiyyətin potensialının artırılması

2.4.1 Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi: qısa təsvir və Azərbaycandakı mövcud vəziyyət

Azərbaycanda yerli əhali ilə miqrantlar arasında mədəniyyətlərarası dialoqun təşkil olunması və həyata keçirilməsi ilə bağlı mövcud olan çətinliklər kontekstində vurğulamaq lazımdır ki, bu sahədə əlavə olaraq yerinə yetiriləcək bütün təşəbbüslər yalnız qaçqınların deyil, ümumillikdə miqrantların inteqrasiyası üçün faydalı ola bilər. Həmin təşəbbüslər ilk növbədə bunları nəzərdə tutur: 1) miqrantların spesifik vəziyyəti, hüquq və vəzifələri ilə bağlı bütün tərəflərin – qəbul edən cəmiyyət üzvlərinin və əcnəbilərin maarifləndirilməsini və 2) miqrantlarla hər gün işləyən müxtəlif peşə sahiblərinin – dövlət qulluqçularının, müəllimlərin, vəkillərin və s. potensiallarının artırılması üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini. Bir daha qeyd etmək yerinə düşər ki, maarifləndirmə tədbirləri vasitəsilə əldə olunan biliklər yalnız qaçqınların vəziyyəti ilə deyil, daha geniş kontekstlə və uzunmüddətli perspektivlərlə əlaqədar gərəkli ola bilər.

Azərbaycanın etnik müxtəlifliyi ölkə üçün bir üstünlükdür: hesablamalara əsasən 2015-ci ildə Azərbaycanda 250.000-dən çox (xarici mənşəli) miqrant yaşayırdı ki, onların da böyük bir hissəsini ötən əsrin 80-ci illərinin sonunda, 90-cı illərinin əvvəlində bu ölkəyə köçmüş etnik azərbaycanlılar təşkil edir.⁴⁷ Digər immiqrant qruplarına aid şəxslər Özbəkistanda (17.000 nəfər), Qazaxstanda (3.600 nəfər) və Ukraynada (2.800 nəfər) anadan olsalar da, onların arasında Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının nisbəti çox yüksəkdir. Bu cür immiqrantların az bir hissəsi Qırğızistanda (2.600 nəfər) və Türkiyədə (2.100 nəfər), Türkmənistanda (1.700 nəfər) və İranda (1.500 nəfər) doğulub və onların çoxu doğulduqları ölkələrin vətəndaşıdır.⁴⁸ Azərbaycanın müxtəlifliyin təşviq edilməsi və dəstəklənməsi işinin öhdəsindən məhəretlə gəlməsi faktı onu göstərir ki, bu ölkə fərqli mədəniyyət mühitlərindən çıxmış və yerli əhali arasında nisbəti durmadan artan əcnəbiləri qəbul edərək AI ilə yanaşı dünyanın bir çox ölkəsinin üzleşdiyi səciyyəvi çətinlikləri azaltmaq iqtidarındadır. Hal-hazırda Azərbaycanda müşahidə etdiyimiz mənzərə ondan ibarətdir ki, burada məskunlaşmış əcnəbilərin çoxu, o cümlədən bəzi sığınacaq axtaranlar bu ölkə ilə dil, sosial və etnik bağlılığı, habelə ümumi tarixi olan region ölkələrindən gəlib. Lakin bu o demək deyil ki, yerli əhali ilə miqrantlar arasında dialoqu təşviq etməklə inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi məqsədi daşıyan tədbirlərə hətta belə bir əlverişli şəraitdə ehtiyac yoxdur.

2.4.2 Mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi: yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər

Azərbaycan cəmiyyətinin yeni gəlmiş əcnəbilər üçün açıq olduğunu əminliklə demək olar. Bununla belə, tamamilə fərqli mədəniyyət mühitlərindən çıxmış əcnəbilərin sayı bu ölkədə artacağı təqdirdə müəyyən çətinliklərin əmələ gələcəyini ehtimal etmək olar. Mövcud standartlardan asılı olmayaraq, inteqrasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərində miqrantlarla işləyən və onların adından qərar qəbul edən insanların biliklərini daha yüksək səviyyəyə qaldırmaq lazımdır. 2017-ci ilin oktyabr ayında Bakı şəhərinə praktiki səfər zamanı əsas əlaqədar tərəflərin nümayəndələri ilə aparılmış görüşlərin əsas nəticəsi ondan ibarətdir ki, hər gün miqrant və qaçqınlarla birbaşa təmasda olan müxtəlif peşə sahibləri üçün kompleks təlim proqramlarının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi zəruridir. Həmin peşə sahibləri sərhədcilərdən, habelə qaçqınların əmək bazarına, səhiyyə, təhsil, mənzil təminatı və s. xidmətlərinə çıxışı nöqtəyi-nəzərindən inteqrasiya prosesini idarə edən yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanlarını və müxtəlif dövlət təşkilatlarını təmsil edən

47 BMT İSMD (2015b) "Trends in International Migrant Stock: Migrants by Destination and Origin."/"Beynəlxalq miqrasiya tendensiyaları: təyinat və mənşə ölkələri üzrə miqrantlar".

48 Yuxarıda göstərilən mənbə.

dövlət qulluqçularından ibarətdir. Bu cür təlimlər Azərbaycandakı QHT-ləri də hədəfə götürməlidir. Aşağıda təsvir olunan yaxşı təcrübə konkret olaraq bu səpkidən olan məsələlərlə əlaqədardır.

Miqrantlarla işləyən dövlət orqanları əməkdaşlarının və digər mütəxəssislərin potensiallarının artırılması təşəbbüsünə aid maraqlı bir misal Polşa ilə bağlıdır. Bu ölkədə İnsan Hüquqları üzrə Helsinki Fondu tərəfindən “Multikulturalizm kursunda iştirak. Üçüncü ölkə vətəndaşlarını qəbul edən açıq cəmiyyətin yaradılmasında əsas rol oynayan insan hüquqları və multikulturalizm üzrə təlim” adlı layihə həyata keçirilmişdir. Layihənin məqsədi dövlət sektorunun əməkdaşlarını multikulturalizmə, hüquqa, miqrasiya məsələlərinə, miqrantların mənşə ölkələri və mədəniyyətlərinə aid bilik və bacarıqlarla təmin etməklə üçüncü ölkə vətəndaşlarının inteqrasiyasını dəstəkləməkdən ibarət idi. Layihənin əsas elementi (Polşanın müxtəlif regionlarında təhsil, hüquq mühafizə, ictimai səhiyyə, sosial məsələlərlə məşğul olan dövlət orqanlarının əməkdaşlarından ibarət) təlimçilərin multikulturalizm və miqrasiya sahəsində bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi məqsədi daşıyan 10 aylıq kursların keçirilməsini nəzərdə tuturdu. Bu kursu başa vurmuş iştirakçılar Polşanın müxtəlif bölgələrində aidiyyəti dövlət təşkilatlarının əməkdaşları üçün bir sıra seminarlar təşkil etməklə öz biliklərini daha da zənginləşdirmişdirlər. Kurs iştirakçıları üçün elektron vəsait də hazırlanmışdır. Həmin vəsait multikulturalizm mövzusunda seminarların keçirilməsi misalları və qaydalarından, tematik araşdırmalardan, miqrasiya, inteqrasiya, insan hüquqları, ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyi, multikultural əlaqələr mövzularında informasiyadan və digər zəruri məlumatlardan ibarət idi. Bundan başqa, bilavasitə miqrantlarla işləyən dövlət sektoru əməkdaşları üçün vacib olan normativ-hüquqi aktların müfəssəl təsviri də sözügedən elektron vəsaitdə təqdim olunmuşdur. Layihə Üçüncü Ölkə Vətəndaşlarının İnteqrasiyası üzrə Avropa Fondu tərəfindən və dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına birgə maliyyələşdirilirdi.⁴⁹

Bilavasitə miqrant və qaçqınlarla işləyən mütəxəssislərdən/dövlət qulluqçularından ibarət müvafiq qrupların xüsusi ehtiyaclarını əhatə edən layihələrə aid digər yaxşı misallar gətirmək olar. 7 tərəfdaş təşkilatın təmsil olduğu 6 tərəfdaş ölkədə Böyük Britaniyanın “IARS” Beynəlxalq İnstitutunun rəhbərliyi ilə həyata keçirilən “MOVE ON” Layihəsi gender və mədəniyyət məsələlərinə xüsusi diqqət ayırmaqla miqrantlara təhsil və məşğulluq məsələləri ilə bağlı istiqamət və konsultasiya verən mütəxəssislərin/dövlət qulluqçularının bacarıqlarının gücləndirilməsi məqsədi daşıyırdı. “MOVE ON” Layihəsi miqrant və qaçqınlarla işləyən mütəxəssislərə və dövlət qulluqçularına səmərəli təcrübə, təlim və biliklər mübadiləsi, inkişaf və təqdimat tədbirləri təşkil edərək həyata keçirmək imkanı verən innovasiyalı təşəbbüsə aid bir misaldır. Layihənin əsas elementi qəbul edən ölkədə əmək bazarına inteqrasiya üçün miqrant və qaçqınlara məşğulluq məsələləri ilə bağlı məsləhət vermə və dəstək göstərmə sahəsində iş təcrübəsinə malik olan əməkdaşların multikulturalizmə aid məsləhət vermə bacarıqlarının artırılması və gücləndirilməsi məqsədi daşıyan təlimdən ibarət idi. Bu təlimə aid metodologiyani geniş şəkildə yaymaq məqsədilə təlim materiallarını və müvafiq resursları özündə əks etdirən elektron vəsait hazırlanmışdır.⁵⁰ Sözügedən layihə “Erasmus KA2” xətti ilə “Avropada innovasiya və yaxşı təcrübə mübadiləsi sahəsində əməkdaşlıq” təşəbbüsü çərçivəsində dəstəklənmişdir.

Bundan başqa, Polşada yerli icmalarda mədəniyyətlərarası dialoqun təşkil olunması və fərqli mədəniyyətləri təmsil edən insanlara müsbət münasibətin formalaşdırılması məqsədi daşıyan multikultural təlim layihələrinə aid bir sıra maraqlı misallar mövcuddur. Bu cür layihələrdən biri qaçqın uşaqlara və Varşavanın təqaüddə olan sakinlərinə görüşmək, birgə vaxt keçirmək və müxtəlif mədəniyyətlər barədə öyrənmək imkanlarının yaradılmasını nəzərdə tutur. Polşanın “Hüquqi müdaxilələr assosiasiyası” adlı QHT-si tərəfindən həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində nəzərdə tutulmuş tədbirlər digər məsələlərlə yanaşı milli mətbəxə və teatra aid seminarların da keçirilməsindən ibarət idi. Bu layihənin əlavə dəyəri qaçqın uşaqlar və Varşavanın təqaüddə olan sakinləri arasında qarşılıqlı səmimiyyəti və tolerantlığı gücləndirməklə yanaşı nəsillərarası dialoqu təşviq etməkdən ibarət idi. Layihə Varşava şəhəri bələdiyyəsi tərəfindən dəstəklənirdi.⁵¹

49 İnsan Hüquqları üzrə Helsinki Fondunun veb-saytı: <http://www.hfhr.org.pl/wielokulturowosc/page.php?pag=5>

50 “MOVE ON” Layihəsinə aid veb-sayt: <http://www.moveonproject.org/>

51 Hüquqi Müdaxilələr Assosiasiyasının (SIP) veb-saytı: <https://interwencjaprawna.pl/projekty/zrealizowane/seniorzy-wielokulturowej-warszawie/>

Bu bölmədə verilən məlumatların yekunu olaraq, qəbul edən ölkədə mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi və potensialların artırılması məqsədilə aşağıdakı tədbirləri Azərbaycanda inteqrasiya qaydalarının bir hissəsi kimi tövsiyə etmək olar:

1. **Öz xidməti vəzifələrini icra etmək üçün tələb olunan bacarıqların artırılması ehtiyaclarını qiymətləndirmək məqsədilə** miqrant və qaçqınlarla işləyən dövlət təşkilatlarının nümayəndələri və müxtəlif mütəxəssislər arasında araşdırmaların aparılması;
2. Hər gün miqrant və qaçqınlarla birbaşa təmasda olan müxtəlif peşə sahibləri (məsələn, sərhədçilər, habelə qaçqınların əmək bazarına, səhiyyə, təhsil, mənzil təminatı və s. xidmətlərinə çıxışı nöqtəyindən inteqrasiya prosesini idarə edən yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanlarını və müxtəlif dövlət təşkilatlarını təmsil edən dövlət qulluqçuları) üçün **münasib təlim proqramının** (ilk növbədə ehtiyacların qiymətləndirilməsi əsasında) **işlənilib hazırlanması** və kompleks təlim kurslarının həyata keçirilməsi;
3. Qəbul edən cəmiyyətin nümayəndələrini və miqrantlardan ibarət qrupları əhatə etməklə asudə vaxtın birgə keçirilməsi məqsədi daşıyan və ya müxtəlif nəsillərin nümayəndələrinin, o cümlədən uşaqların və yaşlıların iştirakı ilə digər faydalı təşəbbüsləri nəzərdə tutan **mədəniyyətlərarası layihələrin həyata keçirilməsi**.

3.1 Fərdi inteqrasiya proqramları: giriş

İnteqrasiya bir neçə il davam edən və əksər hallarda naturalizasiya prosesindən kənara çıxaraq qaçqınların ikinci, hətta üçüncü nəslini əhatə edən bir prosesdir. Müxtəlif cəmiyyətlərin qaçqınları qəbul etmək öhdəliyini öz üzərinə götürərək onları öz dili, əsas dəyərləri və adət-ənənələri ilə tanış etmək üçün müvafiq imkanlar yaratmasından, qaçqınların isə qəbul edən cəmiyyətlərin bir hissəsi olmaq üçün cəhd göstərməsindən ibarət uzun bir prosesin əsasını iradə və məsuliyyət təşkil edir.

Hər bir sığınacaq axtaranın onu qəbul edən ölkəyə gəlməsini şərtləndirən fərqli səbəblər və əsaslar mövcuddur. Bu nöqtəyi-nəzərdən fərdi inteqrasiya proqramlarının (ideal şəraitdə) həyata keçirilməsini həm qaçqın, həm də cəmiyyət tərəfindən gələcək üçün bir sərmayə qoyuluşuna bənzətmək olar. Bu proqramlar qaçqınlara həyat üçün lazım olan bacarıqları əldə etməklə özlərini təmin etmək imkanı verdiyindən dəyərli dayaq nöqtəsi hesab olunurlar. Sözügedən proqramların qəbul edən cəmiyyət üçün isə dəyəri ondan ibarətdir ki, qaçqınlar həmin proqramlardan faydalandıqda daha yaxşı təmin olunmuş vətəndaş səviyyəsinə qalxaraq bu cəmiyyətə və ümumilikdə ölkəyə çoxsaylı yollarla töhfələr vermək iqtidarında olurlar.⁵²

Bir qayda olaraq həssas vəziyyətdə olan qaçqınlarla xüsusi ehtiyacları nəzərə alaraq rəftar etmək lazımdır. Adi miqrantlardan fərqli olaraq qaçqınlar himayə axtarışında olduqlarına görə müvafiq ölkəyə adətən heç bir vəsaiti olmadan gəlirlər. Onların yaşamaq və işləmək üçün yeri və ya gələcəklə bağlı heç bir planı olmur. Onlar ölümlə, işgəncə ilə və ya təqiblə üzləşmə təhlükəsi səbəbindən öz ölkələrinə qayıda bilmirlər. “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiyanın 1A maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən *qaçqın irqi, dini əlamət, vətəndaşlıq, müəyyən sosial qrupa mənsubiyyət və ya siyasi əqidə üzündən təqibin qurbanı olmaq barəsində tam əsaslı əndişələrə görə vətəndaşı olduğu və ya olmadığı, lakin adətən yaşadığı ölkədən kənarda olan və həmin ölkənin himayəsindən istifadə edə bilməyən və ya sadalanan əndişələr üzündən istifadə etmək istəməyən şəxsdir.*⁵³

Beləliklə, qəbul edən ölkədə qaçqınların yeni və stabil həyata başlamaları üçün şərait yaratmaq məqsədilə adi yardımla yanaşı əlavə, hədəfli kömək göstərilməlidir. Avropa ölkələrinin çoxunda əldə olunmuş təcrübə göstərir ki, qaçqınların ehtiyaclarını ödəmək üçün tətbiq edilən ən səmərəli mexanizmlərdən biri *fərdi inteqrasiya proqramlarından* (FİP) ibarətdir. Nəzərə alsaq ki, hər bir qaçqın fərqlidir onun şəxsi, xüsusi ehtiyaclarını və maraqlarını yalnız FİP əsasında təmin etmək mümkündür.

3.2 Fərdi inteqrasiya proqramları: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət

Qaçqın statusu almış şəxsin **inteqrasiya planı** üçün zəruri çərçivə DMX tərəfindən artıq hazırlanıb. Bunu qaçqının keçəcəyi stabil və qanunla nəzərdə tutulmuş prosedurun işlənilməsi istiqamətində ilk zəruri addım hesab etmək olar. Aİ ÜD-lərin çoxunda, o cümlədən Almaniyada, Avstriyada, İspaniyada, Niderlandda, Danimarkada, İsveçdə, Çexiyada və Norveçdə uzun illərdir həyata keçirilən bu cür proqramların səmərəliliyinin

52 Avropa İcmaları “İnteqrasiya siyasəti hazırlayanlar və praktiklər üçün təlimat”. 1-ci nəşr, 2004-cü il.

53 “Qaçqınların statusu haqqında” Konvensiya və Protokol (“Qaçqınların statusu haqqında” 1951-ci il tarixli Konvensiyanın mətni; “Qaçqınların statusu haqqında” 1967-ci il tarixli Protokolun mətni; BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş 2198(XXI) nömrəli Qətnamə). “<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf>” saytında mövcuddurlar.

qiymətləndirilməsi əsasında həm qaçqınlar, həm də qəbul edən cəmiyyətlər üçün çox müsbət nəticələrin əldə olunduğu müəyyən edilmişdir.

DMX-nın inteqrasiya planı faktiki olaraq bir neçə hissədən ibarətdir:

1. İlk olaraq qaçqın və onun ailəsi barədə bütün zəruri məlumatlar toplanır. Bu məlumatlar qaçqının və onun ailə üzvlərinin miqrantlar üçün müvəqqəti sığınacaqda yerləşdirilməsi, qaçqının və ailə üzvlərinin geyim əşyaları ilə təmin olunması, qaçqında aşkar edilmiş tibbi problemlərlə bağlı tədbirlərin görülməsi, qaçqının xüsusi ehtiyaclarının ödənilməsi, Azərbaycan dilində danışma səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi və/və ya dil kurslarında iştirak etmək zərurətini təsdiq edən testin keçirilməsi üçün istifadə olunur.
2. Eyniz zamanda, bu sənəd qaçqını Azərbaycan Respublikasının əsas qanunları (o cümlədən onların qanunvericiliyə aid bilik səviyyəsi), müvafiq hüquq və vəzifələr, ölkənin tarixi və mədəniyyəti (o cümlədən tarix və mədəniyyətlə bağlı biliklərin səviyyəsi, müstəqil şəkildə öyrənmək bacarıqları) barədə məlumatlandırmaq məqsədi daşıyır.
3. İnteqrasiya planı hazırda beynəlxalq təşkilatlar və QHT-lər tərəfindən göstərilən yardım növləri haqqında informasiyanı özündə əks etdirir.
4. Sonda qaçqının maddi vəziyyəti və/və ya aldığı maddi yardım, məşğulluq vəziyyəti, peşə təliminə ehtiyacı, təhsil problemlərinin öhdəsindən gəlmək üçün tədbirlər, (mümkün) repatriasiyası və mənşə ölkəsinə geri qaytarılması, habelə Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının əldə olunması prosedurları (niyyət, göstərilən dəstək) təsvir olunur.

Artıq qeyd olunduğu kimi müvafiq qaçqın barədə bütün zəruri informasiya bir yerdə, sistemli şəkildə toplandığından DMX tərəfindən işlənib hazırlanmış plan FİP-lərin hazırlanması üçün əsas kimi istifadə oluna bilər. Bununla belə, mükəmməl FİP hazırlamaq üçün əsas kimi istifadə olunacaq bu planda bir neçə vacib element çatışmır. Həmin elementlər bunlardır:

- **proqramın yerinə yetirilməsi aspektləri və əsas prinsipləri** (qaçqının və aidiyyəti dövlət orqanının hüquq və vəzifələri, əlaqədar qaçqının və ya ailənin vəziyyətindən asılı olaraq müəyyən edilmiş yardımın forması və həcmi);
- **vaxt çərçivələri** (inteqrasiyanın uzunmüddətli proses olduğunu nəzərə alaraq proqramın yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulan müddət).

Qaçqınların əsasən Bakı şəhərində və şəhəryanı bölgələrdə məskunlaşdığını nəzərə alaraq mərkəzi və regional səviyyələrdə inteqrasiya məsələləri ilə məşğul olacaq əlavə institusional strukturun yaradılmasına hal-hazırda ehtiyac yoxdur. Bu sənəddə göstərilmiş yeni tədbirlərdən bəzilərinin yerinə yetirilməsindən sonra da, DMX qaçqınların inteqrasiyasını əlaqələndirəcək əsas dövlət orqanı kimi fəaliyyətini davam etdirməlidir. Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına qaçqın axını intensivləşəcəyi təqdirdə, həmin qaçqınları lazım olan qaydada əhatə etmək üçün DMX-nın rayonlarda yeni şöbələri açılmalıdır və ya müvafiq şəhərlərdə/rayonlarda mövcud olan şöbələrinin fəaliyyəti gücləndirilməlidir.

FİP-in əsas ideyası qaçqınla fərdi qaydada aparılmış müsahibələr və görüşlər əsasında müəyyən edilmiş xüsusi ehtiyacları cavab olaraq bu proqramı həmin qaçqına uyğunlaşdırmaqdan ibarətdir. DMX ilə qaçqın və onun həyat yoldaşı arasında razılaşdırılmış belə bir proqramın Azərbaycanda da işlənib hazırlanaraq tətbiq edilməsi tövsiyə olunur.

3.3 Fərdi inteqrasiya proqramları: yaxşı təcrübə

Aİ ÜD-lərdə qaçqınların hüquq və vəzifələri barədə maarifləndirməni də nəzərdə tutan yaxşı təcrübə hərtərəfli tanınıb və Azərbaycanda artıq mövcud olan planda düzəlişlər etmək üçün bir istinad mənbəsi kimi istifadə oluna bilər. Bu təcrübənin böyük bir hissəsi ilə müxtəlif vəsaitlərdə tanış olmaq mümkündür. Məsələn, İrlandiyanın İmmiqrasiya Şurası tərəfindən nəşr edilmiş “İrlandiyada immiqrantların hüquq və vəzifələri haqqında vəsaitdə” immiqrantlardan ibarət qruplar, habelə immiqrantlarla təmasda olan dövlət təşkilatları, özəl təşkilatlar və QHT-lər üçün zəruri informasiya təqdim olunur.⁵⁴ Bu baxımdan FİP-in həyata keçirilməsinə başladığı zaman Azərbaycanın mədəniyyəti, tarixi, adət-ənənələri, qanunları, bu ölkədə gündəlik həyat və s. barədə etibarlı mənbə kimi müəyyən vəsaitin və ya təlimatın əlaqədar qaçqına təqdim olunması yaxşı olardı.

Təvsiyə olunan başqa bir təcrübə Macarıstana aiddir ki, hal-hazırda burada vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı tərəfindən “Körpülərin salınması” adlı layihə həyata keçirilir. Layihənin əsas əhəmiyyəti mentorluq sistemindən irəli gəlir və məhdud bir müddət ərzində miqrantın və ya qaçqının Macarıstan vətəndaşı və ya başqa bir miqrant olan könüllü tərəfindən müşayiət olunmasını və gündəlik həyatda istiqamətləndirilməsini nəzərdə tutur.⁵⁵

Portuqaliyada buna oxşar sistemli yardım ACM tərəfindən həyata keçirilən mentorluq proqramı kontekstində göstərilir və portuqaliyalı könüllünün immiqrantla müvafiq iş aparmasını nəzərdə tutur. Burada əsas məqsəd sözügedən iki şəxs arasında sıx əlaqələrin yaradılmasından ibarətdir ki, bu da miqrantın qəbul edən cəmiyyətdə daha yaxşı təcrübə toplaması və müxtəlif xarakterli problemlərinin həll olunması ilə nəticələnə bilər.⁵⁶

Qaçqınlara kömək göstərmək üçün könüllülərin, mentorların və ya sosial işçilərin cəlb olunmasını nəzərdə tutan təcrübə növü böyük xərclər sərf etmədən inteqrasiya prosesinin asanlaşdırılmasını və səmərəliliyinin artırılmasını təmin edə bilər.

3.4 Fərdi inteqrasiya proqramları: gələcək inkişaf üçün tövsiyələr

FİP-lərin həyata keçirilməsi istiqamətində bir sıra Avropa ölkələrinin təcrübəsini əsas götürərək, habelə qaçqınların inteqrasiyası planının işlənilib hazırlanması sahəsində DMX-nın nailiyyətlərini nəzərə alaraq FİP-lərin tərkibi ilə bağlı bu kimi əlavə tövsiyələrin təklif olunması mümkündür:

1. Mövcud inteqrasiya planının bu kimi vacib **elementlərlə** zənginləşdirilməsi zəruridir:
  - Yaşayış, xüsusən də yemək, geyim, mənzil xərclərinin, habelə şəxsi gigiyena əşyaları üçün xərclərin ödənilməsi məqsədilə ayrılması mümkün olan nağd pul vəsaitinin göstərilməsi;
  - Azərbaycan dili kurslarında iştirak etmək üçün mümkün variantların nəzərdə tutulması;
  - Tibbi sığorta məsələlərinin qeyd olunması;
  - Qaçqının inteqrasiya prosesini dəstəkləyən əmək bazarına çıxış və müxtəlif mərhələlərdə təhsil imkanları ilə, yerli mühitlə, habelə digər tədbirlərlə tanış olması nöqtəyi-nəzərindən xüsusi əhəmiyyət kəsb edən əlaqədar dövlət təşkilatlarının əlaqə məlumatları və vəzifələri barədə informasiyanın təqdim olunması;
  - Sosial işçilər tərəfindən göstərilməsi mümkün olan köməyin, habelə (əgər zəruridirsə və mövcuddursa) xüsusi hüquqi və psixoloji yardımın həcmi barədə əlavə məsələlərin nəzərə alınması.

54 Avropa İcmaları “İnteqrasiya siyasəti hazırlayanlar və praktiklər üçün təlimat”. 1-ci nəşr, 2004-cü il.

55 Avropa İqtisadi və Sosial Komitəsi (AİSK) “Aİ-də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları miqrantlara və qaçqınlara nə cür kömək edirlər: 2016-cı ilə dair uğurlu təcrübə və ümidverici praktika”, Brüssel şəhəri, 2017-ci il (AİSK-nın vətəndaş cəmiyyəti üçün mükafatı).

56 Avropa Komissiyası: Avropa inteqrasiyasına dair veb-sayt (Miqrantların inteqrasiyasına dair informasiya və yaxşı təcrübə): <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>

2. FİP-in iştirakçısı olan hər iki tərəfin **hüquq və vəzifələri** proqramda dəqiqliklə göstərilməlidir və əlaqədar qaçqın və DMX-nın səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən imzalanmalıdır. Məsələn, qaçqının vəzifələri bundan ibarət ola bilər:
  - FİP-də göstərilmiş müddət ərzində məşğulluq mərkəzində qeydiyyatda düşmək;
  - proaktiv şəkildə iş axtarmaq;
  - təklif olunan peşə təlimlərində iştirak etmək;
  - Azərbaycan dili kurslarında mütləq qaydada iştirak etmək;
  - öz uşaqlarını məktəbə vermək;
  - bir sıra məsələlərin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar əldə olunmuş razılığa əsasən DMX-nın səlahiyyətli nümayəndəsi ilə əlaqə saxlamaq və əməkdaşlıq etmək;
  - FİP əsasında razılaşdırılmış tədbirlərlə əlaqədar əldə olunmuş irəliləyişlər barədə məlumat vermək.

İnteqrasiya prosesini həyata keçirən və monitorinq edən dövlət təşkilatı kimi DMX-nın vəzifələri bunları nəzərdə tuta bilər:

- FİP-də nəzərdə tutulmuş yardımın göstərilməsi, dayandırılması və ya yardımdan imtina olunması şərtləri barədə informasiyanı qaçqına təqdim etmək;
  - Başqa dövlət təşkilatları və yerli təşkilatlar vasitəsilə müvafiq dəstəyin göstərilməsi, müxtəlif növ sosial işlərin yerinə yetirilməsi və razılaşdırılmış digər tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün qaçqınla əməkdaşlıq etmək.⁵⁷
3. İnteqrasiya məsələlərinə məsuliyyət daşıyan DMX hər bir qaçqını **mentor** dəstəyi ilə təmin etməlidir. İdeal şəraitdə əlaqədar qaçqınla mentor arasında qarşılıqlı etimad hissini yaratmaq məqsədilə bütün inteqrasiya prosesi boyu eyni şəxs qaçqına mentorluq etməlidir. Təyin olunmuş mentor əlaqədar qaçqın üçün əlçatan olmalıdır (heç şübhəsiz ki, tərəflərin bir-birindən narazı və ya məyus olmalarının qarşısını almaq məqsədilə qarşılıqlı münasibətlərlə bağlı qaydalar əvvəlcədən müəyyənləşdirilməlidir).
  4. İnteqrasiya prosesinin **müddəti** FİP-də göstərilməlidir. Niderlandda, İsveçdə, Fransada və Belçikada olduğu kimi bu proqram 3 ilədək müddət ərzində həyata keçirilə bilər. Bununla belə, bəzi Aİ ÜD-lərdə inteqrasiya proqramının müddəti nisbətən azdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət büdcəsindən və ya yerli büdcədən böyük vəsait tələb etməyən hətta 1 və ya 2 illik proqram beynəlxalq himayə benefisiarları üçün əhəmiyyətli fayda verə bilər.

---

57 Polşa Respublikasının "Sosial yardım" haqqında 2004-cü il 12 mart tarixli Qanunu. "<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>" saytında mövcuddur

4.1 Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası üzrə mövcud institusional çərçivə

2008-ci ildən etibarən Azərbaycanda həm qaçqın statusunun müəyyənləşdirilməsi, həm də qaçqınların inteqrasiyası məsələləri üzrə milli səviyyədə əlaqələndirici funksiyasını DMX-nın Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsi yerinə yetirir.

Miqrasiya idarəetmə prosesləri üzrə nəzarəti gücləndirmək, qanunsuz miqrasiyanın qarşısının alınması istiqamətində tədbirlər görmək, miqrasiya proseslərini təhlil etmək, tənzimləmək və bu proseslərə dair proqnozlar vermək, habelə bu proseslərdən ölkənin siyasi və iqtisadi maraqları üçün istifadə etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı əsasında DMX yaradılmışdır.⁵⁸ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəhbərliyi ilə ölkənin miqrasiya idarəçiliyi sahəsində aşağıda adları qeyd olunan dövlət qurumları əsas rol oynayır: Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti, Xarici İşlər Nazirliyi, Dövlət Sərhəd Xidməti, Daxili İşlər Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti, Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi və s.

Miqrantların inteqrasiyası məsələlərinə gəldikdə isə, bu sahədə bir neçə nazirliklərarası və sektorlararası qurum yaradılmışdır. Məsələn, 2015-ci ildə Dövlət Miqrasiya Xidmətinin yanında yaradılmış İctimai Şuraya 30 iyun 2017-ci il tarixdə keçirilmiş seçkilər zamanı 7 qeyri-hökumət təşkilatının nümayəndəsi Şuraya üzv seçilmişdir: "Həyat" Beynəlxalq Humanitar Təşkilatı, Turizm və Milli Mətbəxin İnkişafına dəstək İctimai Birliyi, Təkamül və İnteqrasiya Beynəlxalq İctimai Birliyi, Regional Gender Mərkəzi İctimai Birliyi, Azərbaycan Uşaq və Gənclərin Sülh Şəbəkəsi, Vətəndaşların əmək hüquqlarını müdafiə liqası qeyri-hökumət təşkilatının İcraiyyə Komitəsi, Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyəti. 2016-cı ilin dekabr ayında Azərbaycan Respublikasının Baş naziri müavininin rəhbərliyi ilə yaradılmış İşçi Qrup öz tərkibinə və nəzərdə tutulan fəaliyyət sahəsinə görə çox ümidverici görünür. 2017-ci ilin fevral ayında İşçi Qrupun birinci iclası keçirilmişdir. Hal-hazırda İşçi Qrupun tərkibinə aşağıda sadalanan hökumət təşkilatları daxildir:

1. Nazirlər Kabineti Aparatında Qaçqınların, Məcburi Köçkünlərin Problemləri, Miqrasiya və Beynəlxalq Təşkilatlarla İş Şöbəsi;
2. Xarici İşlər Nazirliyinin Humanitar və Sosial Məsələlər İdarəsi;
3. Dövlət Miqrasiya Xidmətinin Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsi;
4. Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Pasport, Qeydiyyat və Miqrasiya İdarəsi;
5. Ədliyyə Nazirliyinin Qanunvericilik Baş İdarəsi;
6. Vergilər Nazirliyinin Beynəlxalq Əməkdaşlıq və Maliyyə İnstitutlarında Vergi Monitorinqi Departamenti;

58 Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidmətinin strukturunu və işçilərinin say həddinin təsdiq edilməsi haqqında" 2007-ci il 14 may tarixli, 2163 nömrəli Sərəncamı. "<https://www.migration.gov.az/images/pdf/531d2d6d13acafe25a236a24bbf917e6.pdf>" saytında mövcuddur.

7. İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi və Sosial Sahələrin İnkişafı Şöbəsi;
8. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Məşğulluq Siyasəti və Demografiya Şöbəsinin Əmək Miqrasiyası Sektoru;
9. Təhsil Nazirliyinin Məktəbəqədər və Ümumi Təhsil Şöbəsi;
10. Səhiyyə Nazirliyinin Sanitar-Epidemioloji Nəzarət Sektoru;
11. Dövlət Təhlükəsizlik Xidməti;
12. Maliyyə Nazirliyi.

Belə bir işçi Qrupun yaradılmasının arxasında duran əsas ideya qaçqınların inteqrasiyası sahəsində məlumat mübadiləsi və nazirliklərarası əməkdaşlıq üçün bir platforma yaratmaqdan ibarət idi. Bu qrupun ümumi iş planına əsasən mütəmadi olaraq keçiriləcək görüşlər zamanı miqrasiya proseslərinin idarə olunması sahəsində yaranan çətinlikləri müzakirə etmək, inteqrasiya siyasətini formalaşdırmaq və (əgər zəruridirsə) bu məsələlərlə bağlı milli qanunvericiliyə düzəlişlərin edilməsi imkanları barədə məsləhətləşmələr aparmaq nəzərdə tutulur.

Hal-hazırda QHT-lər qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası prosesində vacib rol oynayırlar. Heç şübhəsiz ki, qaçqınların məsələlərinə gəldikdə ən vacib beynəlxalq təşkilat və Azərbaycan hökumətinin tərəfdaşı olan BMTQAK müvafiq nazirliklərlə və digər beynəlxalq və yerli təşkilatlarla (məsələn, MSİBM, BQXK, BMQT, Aİ, USAID və s. ilə) yaxından əməkdaşlıq etməklə beynəlxalq öhdəliklərin təmin olunması üçün Azərbaycana kömək göstərir.

Bu sahədə həmin təşkilatların məqsədi DMX tərəfindən əlaqələndirilən hökumət sistemində bir əlavə kimi zəruri xidmətləri təklif etməkdən və təşəbbüslər itəli sürməkdən ibarətdir. Bununla əlaqədar olaraq hökumət MK-ların, qaçqınların, geri qayıdan qaçqınların, sığınacaq axtaranların, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və bu səpkidən olan digər şəxslərin himayə və yardımla təmin olunması istiqamətində sözügedən təşkilatlarla, xüsusən də BMTQAK-la və BQXK kimi humanitar təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. Bununla belə, məlumat mübadiləsini, məsləhətləşmələri və s. məsələləri nəzərdə tutan bu əməkdaşlıq mütəmadi deyil, vaxtaşırı xarakter daşıyır.

4.2 Qaçqınların inteqrasiyası üzrə sektorlararası əməkdaşlıq sahəsində yaxşı təcrübə və həyata keçirilməsi üçün təklif olunan tədbirlər

---

Azərbaycanın qüvvədə olan qanunvericiliyində qaçqınların interqasiyası siyasətinin işlənilib hazırlanmasına və əlaqələndirilməsinə məsuliyyət daşıyan orqan nəzərdə tutulmayıb. Birbaşa qanunvericilikdə göstərilməsi zəruri olan bu cür məsələlərlə təcrübədə DMX məşğul olur. Bununla əlaqədar olaraq bu sahədə müvafiq hüquq və vəzifələri, o cümlədən zəruri büdcə vəsaitlərinin ayrılmasını nəzərdə tutan əlaqələndirici funksiyası DMX-ya həvalə olunmalıdır. (Hal-hazırda ölkədə məskunlaşmış qaçqınların sayını nəzərə alaraq) inteqrasiya məsələləri ilə əlaqədar vəzifələrin icra olunması üçün əlavə ştat vahidləri, ən azı bir neçə əməkdaş ayrılmalıdır.

Gələcəkdə qaçqınların inteqrasiyası siyasətinin həyata keçirilməsi üzrə monitoring funksiyasının hansı orqana həvalə edilməsi barədə qərarın hökumət tərəfindən qəbul olunması zəruridir. Bunun üçün yeni bir qurumun yaradılması tələb olunmur. Bu funksiyanın artıq mövcud olan qurumlardan birinə, məsələn Nazirlər Kabineti Aparatında Qaçqınların, Məcburi Köçkünlərin Problemləri, Miqrasiya və Beynəlxalq Təşkilatlarla İş Şöbəsinə həvalə edilməsi kifayətdir.

Azərbaycanda bu sahədə uzunmüddətli əsaslarla fəaliyyət göstərən işçi Qrup artıq mövcud olduğundan sektorlararası əməkdaşlığın təşkil edilməsi üçün əlavə olaraq yeni bir dövlət qurumunun təyin edilməsinə

ehtiyac yoxdur. Bununla belə, işçi Qrupun rolunu və gələcək fəaliyyəti üçün hüquqi bazanı dəqiqliklə müəyyən etmək lazımdır. Artıq qeyd olunduğu kimi bu işçi Qrupa Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini rəhbərlik edir. Bunu nəzərə alaraq işçi Qrupun Baş nazir yanında inteqrasiya sahəsində məsləhət-məşvərət orqanı funksiyasını yerinə yetirə bilər. İşçi Qrupun əsas məqsədi isə hökumət orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərlə bağlı bütün vəzifələrin və mexanizmlərin planlaşdırılmasından və əlaqələndirilməsindən, yeni təşəbbüslərin irəli sürülməsindən və yerinə yetirilən tədbirlərin monitoring edilməsindən ibarət ola bilər (bununla belə, işçi Qrupun fəaliyyət sahəsi dəqiqliklə müəyyənləşdirilməlidir). Fəaliyyəti planlaşdırmaq və nəzərdə tutulan çərçivələrdə konkret vəzifələri müəyyən etmək məqsədilə işçi Qrupun iclaslarının hansı tezliklə keçirilməsi də dəqiqləşdirilməlidir. İşçi Qrupun vəzifələri bundan ibarət ola bilər:

- İnteqrasiya sahəsində qanunvericlik aktlarına və institusional mexanizmlərə dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı təşəbbüslərin irəli sürülməsindən və Baş nazirə təqdim olunmasından;
- İnteqrasiya sahəsində mövcud olan səlahiyyət bölgüsünə dəyişikliklərin edilməsi üçün təkliflərin hazırlanmasından;
- Məlumat mübadiləsinin təmin olunmasından və qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiya proseslərinin idarə olunmasına cavabdeh olan bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətinin monitoring edilməsindən;
- Miqrasiya və inteqrasiya sahəsində fəaliyyət göstərən mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanları ilə, QHT-lərlə və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın həyata keçirilməsindən.

Bundan başqa, işçi Qrup nəzdində tematik yarımqrupların yaradılmasını da tövsiyə etmək olar. Bu, qrup üzvləri arasında daha sıx və səmərəli əməkdaşlığın həyata keçirilməsi ilə nəticələnəcək. QHT-lərin, beynəlxalq təşkilatların və yerli hakimiyyət orqanlarının da işçi Qrupda təmsil olunması məsələsini nəzərdən keçirmək yaxşı olardı. Həmin təşkilatların nümayəndələri işçi Qrupun iclaslarında iştirak edərək öz töhfələrini verə bilərlər. Xüsusən də tematik yarımqrupların iclasları zamanı müxtəlif əlaqədar tərəflərin təklif etdiyi yeniliklər həddindən artıq faydalı olmaqla yanaşı bütün prosesə əlavə dəyər verə bilər. İşçi Qrup nəzdində daimi tematik yarımqrupların yaradılmasına ehtiyac yoxdur. Tematik yarımqruplar, məsələn mənzil təminatı, təhsil, məşğulluq, səhiyyə, hüquqi xidmətlər, dil öyrənmə kimi sahələrdə gözlənilmədən əmələ gəlmiş və təxirəsalınmadan müzakirə və həll olunması tələb olunan problemlərə reaksiya vermək məqsədilə yaradıla bilər.⁵⁹

Hal-hazırda DMX da daxil olmaqla işçi Qrupun bir neçə üzvü bu qrupun növbəti iclaslarına BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyinin, habelə inteqrasiya prosesində böyük rol oynayan başqa təşkilatların nümayəndələrinin dəvət edilməsinin zəruri olduğunu bildirmişdir.

Sektorlararası əməkdaşlığa aid maraqlı bir misal kimi 2015-ci ildə Polşanın Qdansk şəhərində yaradılmış İmmiqrantların İnteqrasiya Modeli (İİM) üzrə işçi Qrupu göstərmək olar. İİM-in vəzifəsi miqrantların (o cümlədən beynəlxalq himayə benefisiarlarının) Qdansk şəhərində inteqrasiyasını dəstəkləmək üçün mövcud olan resursları və potensialları qiymətləndirməkdən, əsas ehtiyacları və problemləri müəyyənləşdirməkdən və 8 sahə - təhsil, səhiyyə, mənzil təminatı, sosial yardım, məşğulluq, mədəniyyət, yerli icmalar, zorakılığa və ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə sahələri üzrə problemlərin həlli yollarını tapmaqdan ibarətdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, yeni gəlmiş qaçqınlar üçün nəzərdə tutulan xidmətlərin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaqla inteqrasiya proseslərini dəstəkləmək üçün hərtərəfli variantları özündə əks etdirən sənədin hazırlanmasına 70-dən çox təşkilatı (bələdiyyələri, yerli QHT-ləri, miqrant icmalarını, elmi dairələri, BMTQAK-ı) təmsil edən təxminən 150 nəfər öz töhfəsini vermişdir.⁶⁰ Səmərəli idarəçilik konsepsiyasına uyğun olaraq İİM 2016-cı ilin aprel ayından iyun ayınadək ictimai müzakirəyə çıxarılmışdır. İİM yerli hökumət səviyyəsində uzunmüddətli perspektivlər

59 Polşaya aid misal əsasında hazırlanıb: Polşa Respublikası Baş nazirinin "Miqrasiya qrupunun yaradılması haqqında" 2007-ci il 14 fevral tarixli Sərəncamı: <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/organy-pomocnicze/organy-pomocnicze-preze/201,Zespol-do-Spraw-Migracji.html>

60 İİM-in ingilis dilinə tərcüməsi Qdansk şəhərinin rəsmi platformasında mövcuddur: <http://www.gdansk.pl/migracje>

baxımından uğurlu və səmərəli inteqrasiya üçün tələb olunan əsas fəaliyyət sahələri və istiqamətlərini özündə əks etdirir. Təsvir olunmuş hər bir fəaliyyət sahəsi üçün tövsiyə edilən vəzifələr və tədbirlər əsasən növbəti 2 il müddətinə nəzərdə tutulur. Qeyd etmək lazımdır ki, tövsiyə olunan vəzifələrin və tədbirlərin bəziləri İİM işlənilib hazırlandığı zaman immiqrantların inteqrasiyası prosesində iştirak edən bir sıra təşkilatlar və mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilən işin ayrılmaz hissəsi kimi yerinə yetirilmişdir. İİM “+2030-cu il Qdansk şəhərinin inkişaf Strategiyası” çərçivəsində Əməliyyat Proqramının həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət planı kimi istifadə olunur.

Sosial dialoq platformasının nə cür təşkil edilməsinə dair yaxşı misal kimi Portuqaliya təcrübəsini göstərmək olar. 2012-ci ildə Portuqaliyanın Sosial Təminat İnstitutu, Sərhəd və Əcnəbilərlə İş üzrə Xidməti, Məşğulluq və Peşə Təlimi İnstitutu, “Santa Casa da Misericórdia de Lisboa” Xeyriyyə Cəmiyyəti, Ali Miqrasiya Komissarlığı və Qaçqınlar Şurası arasında altıtərəfli Əməkdaşlıq Protokolu imzalanaraq Portuqaliyanın Həmrəylik və Daxili İşlər Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi və Əmək və Sosial Təminat Nazirliyi tərəfindən dəstəklənmişdir. Protokolda beynəlxalq himayə benefisiarlarının və digər qaçqınların qəbul olunması strategiyası təqdim olunur, bununla bağlı strateji təlimatlar verilir, habelə qəbul etmə və inteqrasiya prosedurlarının həyata keçirilməsi üzrə əməliyyat qrupunun vəzifələrinə nəzərdə tutulur.⁶¹

---

61 Portuqaliya Qaçqınlar Şurasının veb-saytı: <http://refugiados.net/1cpr/www/apresentacao.php>

Yol xəritəsində qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası üçün seçilmiş sahələrdə mövcud vəziyyətin və çətinliklərin təqdim olunması ilə yanaşı gələcəkdə öhdəsindən gəlməsi tələb olunacaq əsas çətinliklər də müəyyən olunmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq qaçqınların Azərbaycanda təhsil, mənzil təminatı və əmək bazarı sistemlərinə çıxış imkanlarını, inteqrasiya siyasətinin işlənilib hazırlanması, yerinə yetirilməsi və qiymətləndirilməsi sahəsində sektorlararası əməkdaşlığı, qaçqınlar üçün fərdi inteqrasiya proqramlarını və mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi məsələlərini özündə əks etdirən mövzular təqdim olunmuşdur və ölkədə həyata keçirilməsi mümkün olan bir sıra tədbirlər təklif edilmişdir. Eyni zamanda, dayanıqlı inteqrasiya modelini təşkil etmək məqsədilə qanunvericilik bazasının və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi üçün zəruri şərtlər bir sıra misallar vasitəsilə nümayiş olunmuşdur.

Daha da sistemli əməkdaşlığın təşkil olunması üçün, ilk növbədə, sektorlararası əlaqələrin gücləndirilməsi tələb olunur. Buna nail olunduqda məlumat mübadiləsinin daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi və qaçqınların inteqrasiyası ilə bağlı aspektlərin hamısına (və ya əksəriyyətinə) münasibətdə daha müfəssəl yanaşmanın işlənilib hazırlanması təmin olunacaq. İkincisi, beynəlxalq himayə benefisiarları ilə birbaşa təmasda olduğundan zəngin təcrübəyə və yeniliklərə yiyələnmiş bütün dövlət orqanları və QHT-lər arasında daimi münasibətlər üçün müəyyən çərçivənin yaradılması olduqca zəruridir. Nəhayət, qaçqın statusu almış şəxslərin ehtiyaclarının xüsusi qaydada və hədəfli şəkildə qiymətləndirilməsi yeni gəlmiş qaçqınlar və onların ailələri üçün fərdi inteqrasiya proqramlarının işlənilib hazırlanması istiqamətində səmərəli istinad mənbəyi kimi istifadə oluna bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, yol xəritəsində tövsiyə olunan tədbirlərlə yanaşı hər bir fəslin və bölmənin sonunda təsvir olunan Avropa ölkələrinin ən yaxşı təcrübəsi Azərbaycanda inteqrasiya proseslərinin idarə olunması üçün müəyyən edilmiş ehtiyaclara uyğun seçilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının “Miqrasiya Məcəlləsi”, 2013-cü il

Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanunu, 2009-cu il

Azərbaycan Respublikasının “Qaçqın və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) status haqqında” qanunu, 1999-cu il

Council of the European Union, *Press Release of the 2618th Council Meeting, Justice and Home Affairs* (2004). Available at:

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/82745.pdf / Aİ Şurasının 2014-cü il noyabrın 19-da Brüssel şəhərində keçirilmiş Ədliyyə və daxili işlər məsələləri üzrə 2.618-ci İclasına dair 14615/04 nömrəli Press-relizi (Press 321). “http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/82745.pdf” saytında mövcuddur.

Council of Europe, *European Social Charter (revised), European Committee of Social Rights* (2008). Available at: <http://www.refworld.org/pdfid/4b28f3772.pdf> / Avropa Şurası, Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi “Avropa Sosial Xartiyası”, 2008-ci il. “<http://www.refworld.org/pdfid/4b28f3772.pdf>” saytında mövcuddur.

Chrzanowska A. *Cultural Assistant – an innovative model of work in the schools receiving foreigners, Association for Law Intervention*, Warsaw, 2009. / A. Xrzanovska “Mədəniyyət məsələləri üzrə köməkçi – əcnəbilərin təhsil aldığı məktəblərdə innovasiyalı iş modeli”, Hüquqi Müdaxilələr Assosiasiyası, Varşava şəhəri, 2009-cu il.

Czech Republic (city of Bzene): *Burmese resettlement in Bzene: transcript of speech by Major Pavel Čejka*. Available at: http://www.resettlement.eu/sites/icmc.ttp.eu/files/Mr%20Cejka%20Bzenec%20-%20workshop%20speech_edited.pdf / Çexiya Respublikası (Bzenes şəhəri) “Birmalılardan Bzenes şəhərində məskunlaşması: mer Pavel Çeykanın çıxışının stenoqrafik yazısı”. “http://www.resettlement.eu/sites/icmc.ttp.eu/files/Mr%20Cejka%20Bzenec%20-%20workshop%20speech_edited.pdf” saytında mövcuddur.

European Communities, *Handbook on Integration for policy makers and practitioners, 2nd edition*, 2007. / Avropa İcmaları “İnteqrasiya siyasəti hazırlayanlar və praktiklər üçün təlimat”. 2-ci nəşr, 2007-ci il.

European Economic and Social Committee, *How Civil Society Organizations Assist Refugees and Migrants in the EU: Successful experiences and promising practices from the 2016 EESC Civil Society Prize*, Brussels, 2017. / Avropa İqtisadi və Sosial Komitəsi (AİSK) “Aİ-də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları miqrantlara və qaçqınlara nə cür kömək edirlər: 2016-cı ilə dair uğurlu təcrübə və ümidverici praktika”, Brüssel şəhəri, 2017-ci il (AİSK-in vətəndaş cəmiyyəti üçün mükafatı).

Gaspar de Matos M. *Ten Years of ‘Choices’ in Portugal: Four Generations, a Real Resilient Opportunity in: International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience, Vol. 16.* / M. Qaspar de Matos “Portuqaliyada on il seçim: dörd nəsil, real çeviklik imkanı”, Psixi Sağlamlıq və İnsan Çevikliyi üzrə Beynəlxalq Jurnal, cild 16.

Mahler F., *Maldevelopment and Marginality in: Danecki J. (red) Insights into Maldevelopment*, Warsaw 1996. / F. Mahler “Anomal inkişaf və marginalıq”, J. Danecki “Anomal inkişafa baxış”, Varşava şəhəri, 1996-cı il.

McKinsey Global Institute, *Europe's new refugees: a road map for better integration outcomes*, 2016./MakKinsi Qlobal İnstitutu "Avropanın yeni qaçqınları: daha yaxşı nəticə verən inteqrasiya üzrə yol xəritəsi", 2016-cı il.

OHCHR, *Convention on the Rights of the Child* (1989), Available at: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>/İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlıq (İHAK) "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya. "<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>" saytında mövcuddur.

OHCHR, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (1966). Available at: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>/İHAK "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Pakt. "<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>" saytında mövcuddur.

Pichla J. *Complementary role of the employment agencies and public employment services on the labour market in: Social Policy 2/2008, Institute for Labour and Social Issues*. Available at: <http://docplayer.pl/4605188-Komplementarna-rola-agencji-zatrudnienia-i-publicznych-sluzb-zatrudnienia-na-ryнку-pracy.html>/J. Pixla "Məşğulluq agentliklərinin və dövlət məşğulluq xidmətlərinin əmək bazarında əlavə rolu", Sosial Siyasət 2/2008, Əmək və Sosial Məsələlər İnstitutu. "<http://docplayer.pl/4605188-Komplementarna-rola-agencji-zatrudnienia-i-publicznych-sluzb-zatrudnienia-na-ryнку-pracy.html>" saytında mövcuddur.

UN DSEA/BMTİSMD (2015b) "Trends in International Migrant Stock: Migrants by Destination and Origin."/"Beynəlxalq miqrasiya tendensiyaları: təyinat və mənşə ölkələri üzrə miqrantlar".

UNHCR, *Education Strategy 2010 – 2012 'Education for All Persons of Concern to UNHCR'* (2009). Available at: <http://www.refworld.org/docid/4d11de9d2.html>/BMTQAK "BMTQAK-ın maraq dairəsində olan bütün insanlar üçün təhsil" adlı 2010-2012-ci illər üzrə Təhsil Strategiyası. "<http://www.refworld.org/docid/4d11de9d2.html>" saytında mövcuddur.

UNHCR, *Convention and Protocol relation to the Status of Refugees (incl.: 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, 1967 Protocol Relation to the Status of Refugees and Resolution 2198 (XXI) adopted by the United Nations General Assembly)*. Available at: <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf>/"Qaçqınların statusu haqqında" Konvensiya və Protokol ("Qaçqınların statusu haqqında" 1951-ci il tarixli Konvensiya; "Qaçqınların statusu haqqında" 1967-ci il tarixli Protokol; BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş 2198(XXI) nömrəli Qətnamə). "<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf>" saytında mövcuddurlar.

UNHCR, *Report from the fifty six session of the Executive Committee of the High Commissioner's Programme* (2005). Available at: <http://www.unhcr.org/excom/excomrep/434d119f2/report-fifty-sixth-session-executive-committee-high-commissioners-programme.html>/BMTQAK "İcraiyyə Komitəsinin Ali Komissarlığın Proqramı üzrə 56-cı sessiyasına dair hesabatı", 2005-ci il. "<http://www.unhcr.org/excom/excomrep/434d119f2/report-fifty-sixth-session-executive-committee-high-commissioners-programme.html>" saytında mövcuddur.

UNHCR, *Azerbaijan: Universal Periodic Review, Submission by the UNCHR for the Office of the High Commissioner for Human Rights' Compilation Report* (2012). Available at: <http://www.refworld.org/docid/507525232.html>/ BMTQAK "BMTQAK-ın İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığa təqdim etdiyi ümumi hesabatı – Ümumi Dövri Hesabat: Azərbaycan", 2012-ci il. "<http://www.refworld.org/docid/507525232.html>" saytında mövcuddur.

Qaçqınların İnteqrasiyasına dair Seminarın

HESABATI

29-30 iyun 2017-ci il

Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, "Hyatt Regency" Mehmanxanası

İlkin şərait

Aİ ilə Azərbaycan Respublikası arasında imzalanmış Yerdəyişmələr üzrə Tərəfdaşlıq çərçivəsində Aİ-nin maliyyə dəstəyi ilə yerinə yetirilən "Azərbaycanla yerdəyişmələr üzrə tərəfdaşlığın həyata keçirilməsinə dəstək (MOBILAZE)" Layihəsi etibarlı miqrasiya idarəçiliyini təmin etmək üçün Yerdəyişmələr üzrə Tərəfdaşlığa qoşulmuş ölkələr arasında birbaşa mübadilələrə əsaslı zəmin və real imkanlar yaratmaq məqsədi daşıyır.

"MOBILAZE" Layihəsinin vəzifəsi milli miqrasiya siyasətinin inkişaf etdirilməsi və yerinə yetirilməsi üçün hökumətin potensiallarını gücləndirməklə Yerdəyişmələr üzrə Tərəfdaşlığın həyata keçirilməsini dəstəkləməkdən ibarətdir. Layihənin digər məqsədləri Azərbaycan Respublikası Hökumətinin miqrasiya sahəsində monitoring etmə, təhlil aparma və proqnozlaşdırma potensiallarını təkmilləşdirməkdən, əmək miqrasiyası, sənədlərin təhlükəsizliyi, milli sığınacaq siyasətinin yerinə yetirilməsi və geri qayıdan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dayanıqlı reinteqrasiyası sahələrində potensialların gücləndirilməsindən ibarətdir. Layihənin gözlənilən nəticələrindən biri Aİ ilə Azərbaycan Respublikası arasında yerdəyişmə məsələləri ilə bağlı maarifləndirməni nəzərdə tutur.

"MOBILAZE" Layihəsinin (sığınacaqla bağlı qərar qəbul etmə prosedurunun təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar) 4-cü komponenti çərçivəsində MSİBM 2017-ci il iyunun 29-30-da, Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində Qaçqınların inteqrasiyasına dair Seminar keçirmişdir. Seminar BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidmətinin Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsi ilə birgə təşkil olunmuşdur. Seminarın əsas məqsədi qaçqınların inteqrasiyası məsələləri üzrə İşçi Qrupa daxil olan hökumət təşkilatlarının əməkdaşlarını qaçqınlar üçün yol xəritəsi və fərdi inteqrasiya proqramları barədə məlumatlandırmaqla maarifləndirməkdən ibarət idi. Seminarın başqa bir məqsədi qaçqınların inteqrasiyası sahəsində mövcud olan prosedurlar, qaydalar, proqramlar və siyasətlərlə bağlı Aİ ÜD-lərin bilik və təcrübəsini təqdim etməkdən ibarət idi. Bu məsələ 2016-cı ilin avqust ayında DMX-nin müraciəti əsasında DMX və BMTQAK-ın ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi zaman xüsusilə vurğulanmışdır.

İştirakçılar

MSİBM Qaçqınların inteqrasiyasına dair Seminarı aparmaq üçün Aİ ÜD-lərdən 3 ekspert dəvət etmişdir: Polşa Respublikası Əmək və Sosial Təminat Nazirliyindən xanım Paulina Babisi, qaçqınların inteqrasiyası üzrə litvalı ekspert xanım Beatris Bernatieni və Slovakiyanın Daxili İşlər Nazirliyindən cənab Martin Vısnanı. Təəssüflər olsun ki, xanım Babis müvafiq viza üçün vaxtında müraciət etmədiyindən Azərbaycan gələ bilməmişdir. MSİBM-in müraciəti əsasında BMTQAK-ın gün ərzində verdiyi Nota "Aeroflot" Şirkətinin Varşavadakı Nümayəndəliyi

tərəfindən qəbul olunmadığından xanım Babis uçuşa buraxılmamışdır. Problemin həlli üçün Bakı, Vyana və Varşava şəhərlərində göstərilmiş səylər heç bir nəticə verməmişdir. Bütün bunların nəticəsində seminarı 2 ekspert - xanım Beatris Bernatien və cənab Martin Visna aparırdı.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Təhsil Nazirliyinin, Daxili İşlər Nazirliyinin, Ədliyyə Nazirliyinin, Vergilər Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Xarici İşlər Nazirliyinin, Dövlət Miqrasiya Xidmətinin, Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin, Ombudsman Aparatının, "ASAN" Xidmətin, BMTQAK-ın və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının nümayəndələri ikigünlük seminarın işində iştirak etmişdirlər. Nazirlər Kabineti Aparatında Qaçqınların, Məcburi Köçkünlərin Problemləri, Miqrasiya və Beynəlxalq Təşkilatlarla İş Şöbəsinin müdir müavini cənab Telman Məmmədov, MSİBM-in Milli Layihə rəhbəri cənab Elnur Nəsimov və BMTQAK-ın Himayə məsələləri üzrə kiçik mütəxəssisi xanım Maqdalena Pulido seminara sədrlik etmişdirlər. Giriş sözü ilə çıxış etmiş Dövlət Miqrasiya Xidməti Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsinin rəis müavini cənab Namiq Cəfərov və həmin İdarənin şöbə rəisi xanım Ayan Seyidova hökumətin inteqrasiya siyasəti və təcrübəsinə aid təqdimatlar edərək sədrlik edən şəxslərə seminarın aparılmasında kömək göstərmişdirlər. Qaçqınların inteqrasiyasına dair Seminarın iştirakçılar siyahısı hazırlanaraq tərəfdaşlara təqdim olunmuşdur.

Seminar

Seminarın birinci günündə MSİBM, BMTQAK, Nazirlər Kabineti və DMX nümayəndələri giriş sözü ilə çıxış edərək iştirakçıları salamlayıb ikigünlük seminarın məqsədləri barədə məlumat vermişdirlər. Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası üzrə mövcud siyasəti və təcrübəni əhatə edən birinci təqdimatı Dövlət Miqrasiya Xidməti Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsinin rəis müavini cənab Namiq Cəfərov etmişdir. O inteqrasiyaya aid qanunvericilik bazası və siyasət çərçivələri, qaçqınların sosial, səhiyyə və təhsil xidmətlərindən istifadə imkanları, sənədləşdirilməsi və qaçqınlar üçün nəzərdə tutulmuş digər xidmətlər barədə məlumat vermişdir. Eyni zamanda, cənab Cəfərov qaçqınların inteqrasiyası məsələlərinin əlaqələndirilməsi üçün Nazirlər Kabineti tərəfindən yaradılmış İşçi Qrupu da qeyd etmişdir. Fürsətdən istifadə edərək QHT nümayəndələri həmin İşçi Qrupun iclaslarına müşahidəçi qismində dəvət olunmalarını hökumət təşkilatlarının əməkdaşlarından xahiş etmişdirlər.

BMTQAK-ın nümayəndəsi xanım Nərmin Osmanli qaçqınların inteqrasiyası ilə bağlı mövcud problemləri vurğulamışdır. O hökumət təşkilatları tərəfindən müvafiq işlərin aparıldığını təsdiq etməklə yanaşı statusu tanınmış qaçqınların ölkədə təhsil, məşğulluq və sənədləşmə imkanlarından istifadə baxımından problemləri ilə əlaqədar BMTQAK-ın narahatlıqlarını ifadə etmişdir. Xanım Osmanli qaçqın uşaqların təhsil aldıkları 142 məktəbdən 85%-nin Bakı şəhərində yerləşdiyini bildirmişdir. Hökumətin bu sahədəki planlarının ölkədə illərlə yaşayan sığınacaq axtaranlara deyil, yalnız statusu tanınmış qaçqınlara şamil olunduğu qeyd edilmişdir. Seminar iştirakçılarının diqqətinə çatdırılmışdır ki, sözügedən qaçqınlar əcnəbi hesab edildiyindən onlar üçün ali təhsil və peşə təhsili ödənişlidir.

Qaçqınların inteqrasiyası üzrə AI ÜD-lərin ekspertləri inteqrasiyaya aid qanunvericilik bazası və siyasət çərçivələri, bu sahədəki təcrübə və yaranan çətinliklər barədə məlumat vermişdirlər. Qaçqınların Litvada ibtidai, orta, ali təhsil və peşə təhsili almaq imkanları barədə informasiya seminar iştirakçılarında təqdim olunmuşdur. Slovakiyalı ekspert isə qaçqınların onun ölkəsində təhsil və səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanları barədə təqdimat etmişdir.

Seminarın ikinci günündə ekspertlər qaçqınların inteqrasiyası planları, yol xəritələri və digər planlaşdırma vasitələri haqqında məlumat və biliklərlə bölüşmüşdülər. DMX nümayəndəsi qaçqınlar üçün fərdi iş planlarının tətbiqinə BMTQAK-ın dəstəyi ilə başladığını qeyd etmişdir. "Həyat" beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı Julia Taft Qrant sxemi çərçivəsində ölkədə qaçqınların inteqrasiyasına dəstək layihəsinin icrası üçün 25,000 ABŞ dolları əldə etmişdir. Layihənin əsas məqsədi qaçqınların ehtiyaclarını və bacarıqlarını müəyyən etmək yolu ilə onların hüquqi, iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə inteqrasiyasına nail olmaqdan ibarətdir. Təqdimatların və

müzakirələrin başqa bir mövzusu qaçqınların əmək bazarına inteqrasiyası ilə əlaqədar idi. BMTQAK və DMX nümayəndələri qaçqınların Azərbaycanda əmək bazarına inteqrasiyası ilə bağlı mövcud vəziyyət barədə öz fikirləri ilə bölüşmüşdülər. Bundan sonra litvalı ekspert qaçqınlarla işləyən sosial işçilər, həkimlər, psixoloqlar, müəllimlər və digər peşə sahibləri üçün nəzərdə tutulan peşəkar tələblər barədə danışıbmışdır.

Qaçqınların Aİ ÜD-lərdə inteqrasiyası sahəsində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və QHT-lərin rolu haqqında təqdimat böyük marağa səbəb olmuşdur. Litvalı və slovakialı ekspertlərin bu mövzuda çıxışlarının bir yekunu olaraq bildirilmişdir ki, Azərbaycandan fərqli olaraq həmin ölkələrdə qaçqınların inteqrasiyasına kömək göstərmək üçün QHT-lərə dövlət və Aİ fondları tərəfindən böyük qrantlar verilir. Aİ ÜD-lərdə qaçqınlar üçün dil kurslarının təşkil olunmasında, qaçqınların təhsil və səhiyyə, hüquqi yardım, məsləhət və s. xidmətlərindən istifadə imkanlarının asanlaşdırılmasında QHT-lərə böyük rol həvalə olunur. DMX nümayəndəsi Azərbaycanda da qaçqınların dəstəklənməsi üçün QHT-lərə daha böyük rolun həvalə olunması zərurəti ilə razılışmışdır. İnkişaf etdirilməsi tələb olunan başqa bir sahə qaçqınların inteqrasiyasının dəstəklənməsi işinə bələdiyyə şuralarının cəlb olunması ilə əlaqədardır. Qaçqınların inteqrasiyası üzrə nazirliklərarası əlaqələndirmə məsələsi müzakirə olunmuşdur. Slovakialı ekspert onun ölkəsində bu cür əlaqələndirmənin olmadığını bildirsə də, litvalı ekspert onun vətəninə Səhiyyə, Təhsil, Əmək və Sosial Yardım Nazirlikləri arasında əlaqələndirmə təcrübəsi barədə iştirakçılara qısa məlumat vermişdir. Öz növbəsində Nazirlər Kabinetinin və DMX-nın nümayəndələri də hökumət tərəfindən yaradılmış və qaçqınların inteqrasiyası məsələləri ilə məşğul olan İşçi Qrup haqqında informasiya vermişdirlər.

Yekun

Ümumilikdə götürəndə, qaçqınların inteqrasiyasına dair ikigünlük seminar uğurla keçirilərək hökumət və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını təmsil edən iştirakçıların gözləntilərini doğrultmuşdur. Seminar iştirakçıları təlimçilərin işini və MSİBM-in təşkilatçılığını yüksək qiymətləndirmişdirlər. DMX nümayəndələri onların ehtiyaclarını nəzərə aldığına və bu ehtiyaclara vaxtında və səmərəli cavab verdiyinə görə MSİBM-ə öz minnətdarlığını bildirmişdirlər. Aİ ÜD-lərin ekspertləri qaçqınların inteqrasiyası, müvafiq işlərin QHT-lər vasitəsilə aparılması və əlaqələndirilməsi, qaçqınların təhsil, səhiyyə, əmək bazarı imkanlarından, hüquqi sənədlərdən və digər xidmətlərdən istifadəsi barədə təcrübə və bilikləri ilə bölüşmüşdülər. Hökumət təşkilatlarının nümayəndələri qaçqınların inteqrasiyası, qanunvericilik bazası və siyasət çərçivələri, habelə müvafiq planların yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar suallar verərək müzakirələr aparmışdırlar. Qaçqınların inteqrasiyasına dair pilot layihənin əlaqələndirilməsi məsələsi MSİBM, BMTQAK və DMX tərəfindən razılaşdırılmışdır. Gələcəkdə maraq yaranacağı təqdirdə MSİBM Yerdəyışmə üzrə Tərəfdaşlıq Proqramı çərçivəsində qaçqınların inteqrasiyası üzrə layihələrin DMX tərəfindən hazırlanması və maliyyələşdirmək üçün təqdim olunması işinə kömək göstərə bilər.

Təşviqat

Bütün layihə materiallarında, seminarın proqramında, nəşrlərdə, qeydiyyat vərəğələrində və digər sənədlərdə Aİ-nin emblemi, layihənin Aİ tərəfindən maliyyələşdirilməsi barədə cümlə, habelə digər donörlərin emblemləri verilmişdir. "MOBILAZE" Layihəsinin emblemini özündə əks etdirən banner, habelə Aİ-nin, icraçı agentliklərin və tərəfdaş təşkilatların emblemləri və simvollarının yer aldığı sənədlərin fotosurətləri seminarın keçirildiyi otaqda yerləşdirilmişdir.

Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası üzrə yol xəritəsinin işlənilməsi üçün keçirilmiş görüşlərin proqramı

Tarix: 9-10 oktyabr 2017-ci il; Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri

9 oktyabr 2017-ci il, bazar ertəsi

09:00 – 09:45	“Park Inn” Mehmanxanasında MSİBM ilə görüşqabağı müzakirələr	<i>Cənab Elnur Nəsimov, Milli Layihə rəhbəri</i>
10:00 – 12:00	BMTQAK-ın Azərbaycandakı Nümayəndəliyində görüş	<i>Cənab Aleksandr Novikau, Himayə Məsələləri üzrə Baş müşavir</i> <i>Xanım Samirə Allahverdiyeva, Himayə Məsələləri üzrə Kiçik mütəxəssis</i>
14:00 – 15:30	Təhsil Nazirliyində görüş	<i>Cənab Əhliyyat Adıgözəlov, Məktəbəqədər və Ümumi Təhsil Şöbəsinin Baş müşaviri</i>
16:00 – 17:00	İqtisadi-Hüquqi Maarifçilik Mərkəzində görüş	<i>Cənab Ağamirzə Bağirov, Baş hüquqşünas</i>

10 oktyabr 2017-ci il, çərşənbə axşamı

09:00 – 09:45	“Park Inn” Mehmanxanasında MSİBM ilə görüşqabağı müzakirələr	<i>Cənab Elnur Nəsimov, Milli Layihə rəhbəri</i>
10:00 – 12:00	Dövlət Miqrasiya Xidmətində görüş	<i>Cənab Nazim Salmanov, Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsinin rəisi</i> <i>Xanım Aydan Seyidova, Qaçqın Statusunun Müəyyənləşdirilməsi İdarəsinin şöbə rəisi</i>
13:30 – 14:30	Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyində görüş	<i>Cənab Fuad Cabbarov, Məşğulluq Siyasəti və Demografiya Şöbəsinin Əmək Miqrasiyası Sektorunun müdiri</i>
15:00 – 16:00	“Həyat” Beynəlxalq Humanitar Təşkilatında görüş	<i>Cənab Azər Allahverənov, təşkilatın sədri</i>
16:00 – 17:00	Azərbaycanda qaçqınlarla işləyən müstəqil vəkillə görüş	<i>Xanım Asimə Nəsirli</i>

Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası siyasəti üzrə yol xəritəsinə dair tövsiyələr

Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz, 2018-ci il

Bu yol xəritəsi milli miqrasiya siyasətinin inkişaf etdirilməsi və tətbiq edilməsi üçün hökumətin potensialının gücləndirilməsi məsələlərinə, o cümlədən beynəlxalq himayə benefisiarlarının inteqrasiyası ilə bağlı sahələrə xüsusi diqqət yetirməklə Aİ ilə Azərbaycan Respublikası arasında Yerdəyişmələr üzrə Tərəfdaşlığın həyata keçirilməsini dəstəkləmək məqsədi daşıyan “Azərbaycanla yerdəyişmələr üzrə tərəfdaşlığın həyata keçirilməsinə dəstək (MOBILAZE)” Layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.

Bu sənəd qüvvədə olan qanunvericiliyin və mövcud statistik məlumatların hərtərəfli təhlili, əsas əlaqədar tərəflərlə görüşlər zamanı aparılmış müzakirələr, 2017-ci ilin oktyabr ayında həmmüəlliflərin Azərbaycana işgüzar səfəri zamanı aidiyyəti hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının əməkdaşları ilə keçirilmiş görüşlər əsasında hazırlanıb.

Bu kimi sahələrdə müəyyən edilmiş çətinliklər yol xəritəsində öz əksini tapıb: qaçqınların Azərbaycanda təhsil, mənzil təminatı və əmək bazarı sistemlərinə çıxışı; inteqrasiya siyasətinin işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi sahəsində sektorlararası əməkdaşlıq; qaçqınlar üçün fərdi inteqrasiya proqramları; mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi və qəbul edən cəmiyyətdə maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

Bundan başqa, yol xəritəsi Azərbaycanda sığınacaq almış şəxslər üçün yerli inteqrasiya proqramlarının işlənilib hazırlanması və gələcəkdə inkişaf etdirilməsi məsələlərinin mümkün həlli yollarını özündə əks etdirib. Eyni zamanda, dayanıqlı inteqrasiya modelini təşkil etmək məqsədilə qanunvericilik bazasının və institusional mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsi üçün yol xəritəsində bir sıra tövsiyələr verilib.

